

**Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τεχνών και
Ανθρωπιστικών Σπουδών
Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών**

**ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
Η Ανάδυση της Ελλάδας ως Περιφερειακή Δύναμη
στην Ανατολική Μεσόγειο : Προκλήσεις και
Στρατηγική**

**ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ
Αλέξανδρος Ιωάννης Οικονομόπουλος**

Μάϊος 2024

**Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τεχνών και
Ανθρωπιστικών Σπουδών
Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών**

**ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
Η Ανάδυση της Ελλάδας ως Περιφερειακή Δύναμη
στην Ανατολική Μεσόγειο : Προκλήσεις και
Στρατηγική**

**Διπλωματική Εργασία η οποία υποβλήθηκε προς
απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στις Διεθνείς
Σχέσεις, Στρατηγική και Ασφάλεια στο Πανεπιστήμιο
Νεάπολις Πάφος**

**ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ
Αλέξανδρος Ιωάννης Οικονομόπουλος
Μάϊος 2024**

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Αλέξανδρος Ιωάννης Οικονομόπουλος, έτος κατάθεσης Διπλωματικής Εργασίας 2024

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της Διπλωματικής Εργασίας από το Πανεπιστήμιο Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Σελίδα Εγκυρότητας

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή/Φοιτήτριας:

Αλέξανδρος Ιωάννης Οικονομόπουλος

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας:

Η Ανάδυση της Ελλάδας ως Περιφερειακή Δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο :
Προκλήσεις και Στρατηγική

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις 14 Ιουνίου 2024 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος): Δρ Φλώρος Φλούρος,
Επίκουρος Καθηγητής Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Δρ Μάριος Ευθυμιόπουλος, Αναπληρωτής
Καθηγητής Διεθνούς Ασφάλειας και Στρατηγικής

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Δρ Μάριος Ευρυβιάδης, Καθηγητής Διεθνών
Σχέσεων και Ασφάλειας

Η ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Αλέξανδρος Ιωάννης Οικονομόπουλος, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Η Ανάδυση της Ελλάδας ως Περιφερειακή Δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο : Προκλήσεις και Στρατηγική», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η στρατηγική σημασία της Ανατολικής Μεσογείου σε συνδυασμό με τις εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα τα τελευταία χρόνια και τον διαφαινόμενο ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών, αποτέλεσαν την αφορμή για την εκπόνηση της παρούσας διατριβής, η οποία ουσιαστικά μελετά την στρατηγική της Ελλάδας. Κύριος ερευνητικός στόχος είναι να εξακριβωθεί εάν η Ελλάδα μπορεί να αναδειχθεί ως η κυρίαρχη περιφερειακή δύναμη στην περιοχή. Αξιοποιώντας ως πύξίδα τη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων, των περιφερειακών δυνάμεων και της στρατηγικής, προσπαθούμε να δώσουμε απάντηση στο παραπάνω ερώτημα. Η έρευνα βασίζεται κυρίως σε δευτερογενή δεδομένα και χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική και συνθετική ανάλυση αυτών για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Κατά τη διάρκεια της έρευνας αναγνωρίσαμε την μεγαλύτερη περιφερειακή δύναμη που υφίσταται στο παρόν, την Τουρκία, και αναλύσαμε την στρατηγική της, η οποία είναι αναθεωρητική και προκλητική. Στη συνέχεια, η έρευνα μας οδήγησε στην αναγνώριση των προκλήσεων, εσωτερικών και εξωτερικών, που θα κληθεί να αντιμετωπίσει η Ελλάδα και να επιλύσει. Τέλος, μελετήσαμε την στρατηγική που εφαρμόζει η χώρα αναφορικά με την εσωτερική και εξωτερική εξισορρόπησης της, προκειμένου να μπορέσει να σταθεί επί ίσοις όροις απέναντι στην Τουρκία σε μία πιθανή αντιπαράθεση, θερμή ή ψυχρή. Η πορεία της έρευνάς μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι αμφότερες οι δυνάμεις λαμβάνουν σοβαρά υπόψη την κατάλληλη προετοιμασία και επαύξηση της ισχύος τους σε όλους τους τομείς, έκαστος για τους δικούς του μακροπρόθεσμους στόχους. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η έρευνα είναι ότι η Ελλάδα έχει θέσει τον κρατικό μηχανισμό στη σωστή κατεύθυνση, προετοιμάζεται εντατικότερα και πιο συστηματικά συγκριτικά με το πρόσφατο παρελθόν, αλλά ο δρόμος προς την ανατροπή της υφιστάμενης κατάστασης υπέρ αυτής είναι μακρύς και δύσκολος.

Λέξεις κλειδιά: Ελλάδα, Τουρκία, Στρατηγική, Α. Μεσόγειος, Περιφερειακές Δυνάμεις

ABSTRACT

The strategic importance of the Eastern Mediterranean, combined with the developments that have taken place in recent years and the looming competition between the states, were the reason for the preparation of this thesis, which essentially studies the strategy of Greece. The main research objective is to ascertain whether Greece can emerge as the dominant regional power in the region. Utilizing the theory of International Relations, regional powers and strategy as a compass, we try to give an answer to the above question. The research is mainly based on secondary data and the qualitative and synthetic analysis of them, in order to draw conclusions. During the research we identified the strongest regional power that exists today, Turkey, and analyzed its strategy, which is revisionist and challenging. Our research then led us to identify the challenges, internal and external, that Greece will be called upon to face and resolve. Finally, we studied the strategy applied by the country regarding its internal and external balancing, in order to be able to stand on equal terms with Turkey in a possible confrontation, hot or cold. The course of our investigation led us to the conclusion that both forces take seriously the proper preparation and augmentation of their strength in all areas, each for its own long-term goals. The conclusion reached by the research is that Greece has set the state apparatus in the right direction, it is preparing more intensively and more systematically compared to the recent past, but the road to overturning the existing situation in its favor is long and difficult.

Keywords: Greece, Turkey, Strategy, Eastern Mediterranean, Regional Powers

Πίνακας Περιεχομένων

1. Εισαγωγή	13
1.1 Γενικά.....	13
1.2 Στόχος Διατριβής.....	15
1.3 Ερευνητικό ερώτημα	15
1.4 Επισκόπηση Μεθοδολογίας.....	16
1.5 Δομή Διατριβής	17
1.6 Σπουδαιότητα Διατριβής.....	18
2. Θεωρητικό Πλαίσιο	20
2.1 Γενικά.....	20
2.2 Θεωρία Διεθνών Σχέσεων.....	20
2.2.1 Κλασικός Ρεαλισμός.....	21
2.2.2 Σύγχρονος Ρεαλισμός	23
2.2.3 Ιδεαλισμός/Φιλελευθερισμός	24
2.2.4 Κριτικές Προσεγγίσεις.....	25
2.3 Θεωρία περί περιφερειακών δυνάμεων	26
2.4 Θεωρία Περί Στρατηγικής.....	31
2.4.1 Επιλογές των Κρατών	32
2.4.2 Στρατηγικές των Κρατών	34
3. Ερευνητικά Ερωτήματα	39
3.1 Γενικά.....	39
3.2 Μεθοδολογία.....	41
4. Ανάλυση	43
4.1 Γενικά.....	43
4.2 Αναγνωρίζοντας την κυρίαρχη περιφερειακή δύναμη στην Α. Μεσόγειο	43
4.2.1 Ανάλυση της πολιτικής της Τουρκίας	46
4.3.1 Εσωτερικό	50
4.3.2 Εξωτερικό.....	53
4.4 Στρατηγική της Ελλάδας	56
4.4.1 Εσωτερική Ενδυνάμωση	56
4.4.2 Εξωτερική Ενδυνάμωση.....	59

4.4.3	Είναι επαρκής η Ελληνική στρατηγική;	61
5	Συμπεράσματα – Προτάσεις	64
5.1	Ανασκόπηση	64
5.2	Συμπέρασμα	65
5.3	Προτάσεις	66
	Βιβλιογραφικές Αναφορές	69

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1 Περιφερειακές Δυνάμεις	30
Πίνακας 2 Γενικά χαρακτηριστικά των σημαντικότερων κρατών στην Α. Μεσόγειο	44
Πίνακας 3 Σύγκριση ενόπλων δυνάμεων των σημαντικότερων κρατών στην Α. Μεσόγειο.....	44

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1 Αναγνώριση της Περιφερειακής Δύναμης	30
Εικόνα 2 Οι επιλογές και στρατηγικές των κρατών	37
Εικόνα 3 Συνδυασμός αρχών στρατηγικής	38

Πίνακας Βραχυγραφιών

α/α	Συντομογραφία	Επεξήγηση
1	ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
2	ΑΟΖ	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
3	Β΄ ΠΠ	Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος
4	ΓΕΕΘΑ	Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας
5	ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
6	ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
7	ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
8	ΙΕΝΕ	Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης
9	ΚτΕ	Κοινωνία των Εθνών
10	ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
11	BRICS	Διεθνής Πολιτικός Οργανισμός αποτελούμενος από Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα και Νότια Αφρική
12	CFE	Treaty of Conventional Armed Forces in Europe
13	FIR	Flight Information Region
14	NATO	North Atlantic Treaty Organization
15	TANAP	Trans Anatolian Natural Gas Pipeline
16	TAP	Trans Adriatic Pipeline
17	UAV	Unmanned Aerial Vehicle
18	UN	United Nations

1. Εισαγωγή

1.1 Γενικά

Η ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής αποτελούσαν ανέκαθεν περιοχές στρατηγικής σημασίας για τις εκάστοτε ισχυρές δυνάμεις, λόγω της γεωγραφικής τους θέσης και τη γειτνίασή τους με την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική. Η εύκολη και ταχεία πρόσβαση που παρείχαν, η εγγύτητα και η δυνατότητα ελέγχου σημαντικών εμπορικών οδών, η διακίνηση πρώτων υλών και αγαθών κατέστησαν αυτό το κομμάτι γης το μήλον της έριδος για πολλούς λαούς και κράτη. Μελετώντας την ιστορία της περιοχής από τους αρχαιότερους χρόνους έως και σήμερα, διαπιστώνουμε εύκολα ότι οι συγκρούσεις δεν έλειψαν. Οι συγκρούσεις μεταξύ Ελλήνων και Περσών από το 490 π.Χ. (Γαρουφαλής, 2003, σελ. 36) έως και τον Μ. Αλέξανδρο (Fuller, 2004, σελ. 52 -55) μπορούν να ενταχθούν σε αυτό το πλαίσιο. Μετέπειτα έλαβαν χώρα οι πόλεμοι της Ρώμης με το βασίλειο του Πόντου και των Παρθών (Rostovtzeff, 2010). Το Βυζάντιο συγκρούστηκε ουκ ολίγες φορές με τους Σασσανίδες Πέρσες και τους Άραβες (Haldon, 2004). Οι Σταυροφορίες έγιναν για τον έλεγχο της περιοχής με το πρόσχημα της απελευθέρωσης των Αγίων Τόπων (Asbridge, 2011, σελ. 34 - 42). Ύστερα, στους Ναπολεόντειους Πολέμους η Γαλλία εισέβαλε στην Αίγυπτο για να χτυπήσει εμμέσως την Βρετανία και το εμπόριό της (Μαργαρίτης, 2015, σελ. 176). Μία από τις αιτίες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν ο κατακερματισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η εξασφάλιση όσο το δυνατόν μεγαλύτερου κομματιού από την πίτα, που θα αύξανε τον έλεγχο και την επιρροή στην Α. Μεσόγειο και Μέση Ανατολή για πολιτικούς, οικονομικούς και εμπορικούς λόγους (Ferguson, 2008). Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, παρόλο που το συγκεκριμένο Θέατρο Επιχειρήσεων δεν ήταν το κυριότερο, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον κυρίως μεταπολεμικά, οπότε και οι νικήτριες δυνάμεις επεδίωξαν στην διάσκεψη της Γιάλτας (Bell and Gilbert, σελ. 21 -26) να εδραιώσουν την κυριαρχία και τη σφαίρα επιρροής τους στα εμπόλεμα κράτη, μεταξύ των οποίων και στην Ελλάδα,

εις βάρος του αντιπάλου τους (ΗΠΑ – Μ. Βρετανία ενάντια στην ΕΣΣΔ). Στη συνέχεια ο Ψυχρός Πόλεμος, προκάλεσε σημαντικές κρίσεις και πολέμους στην περιοχή, όπως η Κρίση του Σουέζ το 1956 και οι Αραβοϊσραηλινοί Πόλεμοι (Herzog, 2012). Βλέπουμε, λοιπόν, ότι, λόγω της στρατηγικής θέσης της Α. Μεσογείου, της Μέσης Ανατολής γενικότερα, αλλά και των αντικρουόμενων συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων, η περιοχή αποτελεί διαχρονικά μία πυριτιδαποθήκη έτοιμη να εκραγεί ανά πάσα στιγμή. Η σύγχρονη εποχή δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση. Τα εμπλεκόμενα μέρη που έχουν μεγάλα συμφέροντα στην περιοχή είναι πολλά και ισχυρά.

Ένα από αυτά τα μέρη είναι η Ελλάδα, η οποία θα αποτελέσει και το κυριότερο αντικείμενο μελέτης της διατριβής. Από την σύσταση του Νέου Ελληνικού Κράτους στις 03 Φεβρουαρίου 1830 με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (Τρικούπης, 1993, σελ. 634) έως και σήμερα, η Ελλάδα παραμένει μία ισχυρή και υπολογίσιμη δύναμη στην περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου, που επιδιώκει την ειρήνη και ασφάλεια. Αποτελεί ένα πόλο σταθερότητας. Ωστόσο, η Ελλάδα και η γειτονική της χώρα, η Τουρκία, έχοντας διαφορετικά και συχνά αντικρουόμενα συμφέροντα, έχουν έρθει σε αντιπαράθεση και σύγκρουση αρκετές φορές. Τα τελευταία χρόνια η Τουρκία, εφαρμόζοντας το Δόγμα Νταβούτογλου (Νταβούτογλου, 2010) και το νέο δόγμα της «Γαλάζιας Πατρίδας» (Mavi Vatan, 2018), επιδιώκει, αρχικά, να καταστεί η κυρίαρχη δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο με μακροπρόθεσμο στόχο να μπει στο κλαμπ των Μεγάλων Παγκόσμιων Δυνάμεων, με αποτέλεσμα να εφαρμόζει επιθετικές πολιτικές εις βάρος των γειτόνων της. Η Ελλάδα από την πλευρά της τα τελευταία χρόνια, φαίνεται ότι έγινε πιο εξωστρεφής και διεκδικεί τα συμφέροντά της με πιο δυναμικό τρόπο, σεβόμενη πάντα τα καθοριζόμενα στο Διεθνές Δίκαιο. Διαφαίνεται πλέον ότι οι δύο χώρες έχουν χαράξει μία πορεία που πιθανότατα, αργά ή γρήγορα, θα τις φέρει αντιμέτωπες. Εάν η Ελλάδα θέλει πραγματικά να συνεχίσει να αποτελεί ένα πόλο σταθερότητας και ασφάλειας στην περιοχή και να συνεχίσει να αναπτύσσεται και ευημερεί μέσα σε αυτό το πλαίσιο, θα πρέπει να προετοιμαστεί για το επικινδυνότερο σενάριο και πρακτικά να ανταγωνιστεί την Τουρκία επί ίσοις όροις για την πρωτοκαθεδρία στην Ανατολική Μεσόγειο.

1.2 Στόχος Διατριβής

Στόχος της διατριβής είναι να καταδείξει εάν η Ελλάδα, ανταποκρινόμενη στις προκλήσεις και τις ευκαιρίες των καιρών, μπορεί να καταστεί η ισχυρότερη περιφερειακή δύναμη στην περιοχή της Α. Μεσογείου, υποσκελίζοντας τα υπόλοιπα εμπλεκόμενα μέρη. Αυτός ο στόχος εμπεριέχει άλλους δύο επιμέρους στόχους, τον εντοπισμό και την καταγραφή των προκλήσεων που θα κληθεί να αντιμετωπίσει η Ελλάδα στο εσωτερικό και εξωτερικό της, καθώς και τον καθορισμό της ενδεδειγμένης στρατηγικής που πρέπει να εφαρμόσει για να πετύχει τον στόχο της. Αυτές οι δύο παράμετροι αποτελούν τους επιμέρους στόχους που θα μας βοηθήσουν να δώσουμε απάντηση στον κύριο. Ωστόσο, για να πετύχουμε τους επιμέρους και τον κύριο στόχο, οφείλουμε να κάνουμε ορισμένες υποθέσεις για να μπορέσουμε να συνεχίσουμε την έρευνά μας. Η πρώτη υπόθεση είναι ότι η Τουρκία θα συνεχίσει να εφαρμόζει μία επιθετική εξωτερική πολιτική στη γειτονιά της, προκειμένου να καταστήσει τη λεκάνη της Α. Μεσογείου μία νέο-οθωμανική λίμνη. Η εξωτερική πολιτική της Άγκυρας είναι αξιομνημόνευτη σχετικά με τη συνέχεια που έχει με το πέρασμα των χρόνων. Επίσης, θα συνεχίσει να παραβιάζει το Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας κατά το δοκούν, εφόσον έτσι προωθούνται τα δικά της συμφέροντα και πολιτική ατζέντα (βλ. τουρκολιβυκό μνημόνιο, έρευνες σε ΑΟΖ Ελλάδος - Κύπρου). Η δεύτερη υπόθεση είναι ότι η Ελλάδα θα εξακολουθήσει να αποτελεί ένα πόλο σταθερότητας που θα τηρεί τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου και θα επιδιώκει την οικονομική της ανάπτυξη. Βλέπουμε, λοιπόν, τα αντικρουόμενα συμφέροντα που έχουν δημιουργηθεί και τα οποία είναι αρκετά πιθανόν να ανάψουν τη σπίθα της σύγκρουσης, γεγονός που καθιστά αναγκαία την επιδίωξη της Ελλάδας να ενισχύεται ποικιλοτρόπως.

1.3 Ερευνητικό ερώτημα

Το κύριο ερευνητικό ερώτημα της διατριβής είναι εάν η Ελλάδα έχει τη θέληση και την ικανότητα να αποτελέσει στο μέλλον τη μεγαλύτερη περιφερειακή δύναμη στην Α. Μεσόγειο. Η Ελλάδα τη δεδομένη χρονική στιγμή, αν και αποτελεί έναν ισχυρό δρώντα στην περιοχή, δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση την κυρίαρχη δύναμη, γεγονός που μας οδηγεί στο πρώτο επιμέρους ερευνητικό ερώτημα, το οποίο είναι ο εντοπισμός του κράτους με το μεγαλύτερο αποτύπωμα και επιρροή. Αυτό το κράτος, σύμφωνα με την ανάλυση που θα ακολουθήσει στα επόμενα κεφάλαια, είναι η Τουρκία. Έχοντας αναγνωρίσει τους δύο κυριότερους δρώντες, το δεύτερο επιμέρους ερευνητικό ερώτημα είναι η καταγραφή των προκλήσεων που θα κληθεί να αντιμετωπίσει και ξεπεράσει η Ελλάδα. Θα γίνει ανάλυση των προκλήσεων στο εσωτερικό της χώρας αλλά και στο εξωτερικό. Στη συνέχεια, οδηγούμαστε στο τρίτο επιμέρους ερευνητικό ερώτημα, το οποίο είναι ο καθορισμός της στρατηγικής που θα ακολουθήσει η Ελλάδα. Έχοντας λοιπόν αναγνωρίσει τον κυριότερο αντίπαλο (Τουρκία), τα προβλήματα που θα κληθεί να διαχειριστεί (προκλήσεις), τις ενέργειες και τα μέσα που θα αξιοποιήσει (στρατηγική), θα επιδιώξουμε να δώσουμε απάντηση στην εξίσωση που δημιουργείται, για το αν η Ελλάδα μπορεί να γίνει η περιφερειακή δύναμη στην Α. Μεσόγειο με τη μεγαλύτερη επιρροή, αντικαθιστώντας πρακτικά την Τουρκία.

1.4 Επισκόπηση Μεθοδολογίας

Η διατριβή θα βασιστεί κυρίως σε δευτερογενή δεδομένα προερχόμενα από σχετική βιβλιογραφία, ιστορικά κείμενα και άρθρα. Αρχικά θα καταγραφεί η θεωρία πάνω στην οποία θα βασιστεί η διατριβή. Θα γίνει αναφορά σε συγγράμματα και διδαχές από θεωρητικούς και επιστήμονες που μελέτησαν την Στρατηγική και τις Διεθνείς Σχέσεις. Θα αναλυθούν δηλώσεις αρχηγών κρατών και επίσημων λειτουργών τους. Θα γίνει ανάλυση πρωτογενών πηγών από επίσημα κείμενα της Ελλάδος, της Τουρκίας, των ΗΠΑ και της ΕΕ που αφορούν στην οικονομία, την άμυνα, την εξωτερική πολιτική. Θα γίνει ποιοτική ανάλυση των δεδομένων, η οποία

θα μας βοηθήσει να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα, προκειμένου να δοθούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα.

1.5 Δομή Διατριβής

Στο 1^ο Κεφάλαιο (Εισαγωγή) γίνεται αναφορά στους στόχους της διατριβής, στα ερευνητικά ερωτήματα, στη μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί και στη σπουδαιότητα της εργασίας.

Στο 2^ο Κεφάλαιο θα γίνει ανάλυση του Θεωρητικού Πλαισίου, πάνω στο οποίο θα βασιστεί η εργασία. Συγκεκριμένα θα γίνει ανάλυση της Θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων, αλλά για την εξαγωγή των συμπερασμάτων θα αξιοποιηθεί η θεωρητική προσέγγιση του ρεαλισμού (Ηρακλείδης, 2015, σελ. 18 - 30), (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 58 – 66). Στη συνέχεια θα καταγραφεί η Θεωρία που αφορά στις Περιφερειακές Δυνάμεις (Regional Powers) και συγκεκριμένα τα χαρακτηριστικά που τις ξεχωρίζουν από τις Μεγάλες και τα λεγόμενα Μικρά Κράτη (Stewart – Ingersoll and Frazier, 2012, σελ. 1 -40). Τέλος, θα γίνει ανάλυση των στρατηγικών που μπορούν τα κράτη να επιλέξουν να χρησιμοποιήσουν στο διεθνές στίβο για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους και να επιτύχουν τους στόχους που έχουν θέσει (Κολιόπουλος, 2008, σελ. 19 - 56), (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 187 - 224).

Στο 3^ο Κεφάλαιο θα καταγραφούν αναλυτικότερα τα ερευνητικά ερωτήματα, το κύριο και τα επιμέρους, τα οποία θα χρησιμοποιήσουμε σαν πυξίδα, η οποία θα μας κατευθύνει στην ανάλυση. Επίσης, θα αναλυθεί ο συλλογισμός με βάση τον οποίο το κύριο ερευνητικό ερώτημα θα διαχωριστεί σε τρία επιμέρους, τα οποία θα απαντηθούν ξεχωριστά και ο συνδυασμός των οποίων, θα δώσει την τελική απάντηση.

Στο 4^ο Κεφάλαιο, θα γίνει η ανάλυση κάθε ερωτήματος ξεχωριστά. Αρχικά, θα δώσουμε στοιχεία και απαντήσεις σχετικά με την Τουρκία, την κατάστασή της και την πολιτική που εφαρμόζει. Στη συνέχεια, θα αναλυθούν οι προκλήσεις που θα αντιμετωπίσει η Ελλάδα στο εσωτερικό και στο διεθνές περιβάλλον. Τέλος, θα

γίνει ανάλυση της στρατηγικής που ακολουθεί η Αθήνα, δίνοντας έμφαση στην εσωτερική και εξωτερική της ενδυνάμωση. Επιπρόσθετα, θα παρατεθούν ιστορικά παραδείγματα που θα βοηθήσουν στην πληρέστερη κατανόηση της σύγχρονης κατάστασης και θα βοηθήσουν στην εξαγωγή συμπερασμάτων μέσω συνθετικής ανάλυσης.

Στο 5^ο Κεφάλαιο, που είναι το επιστέγασμα της διατριβής, θα γίνει ο συγκερασμός του Θεωρητικού Πλαισίου με τα δεδομένα από την ανάλυση του 4^{ου} Κεφαλαίου, προκειμένου να εξαχθούν τα σωστά συμπεράσματα και προτάσεις. Σε αυτό το κεφάλαιο θα απαντηθεί και το κύριο ερευνητικό ερώτημα και στο τέλος θα γίνει μία σύντομη ανακεφαλαίωση.

1.6 Σπουδαιότητα Διατριβής

Έχουμε ήδη καταδείξει την διαχρονική και στρατηγική αξία της Ανατολικής Μεσογείου, της οποίας ο έλεγχος αποτέλεσε το μήλον της έριδος για τους εκάστοτε ισχυρούς παίκτες. Μία έρευνα, λοιπόν, που ασχολείται με τη συγκεκριμένη περιοχή και τις πιθανές μελλοντικές εξελίξεις και μεταβολές στο ισοζύγιο δυνάμεων, δεν θα μπορούσε να μην έχει αξία. Ωστόσο, μελετώντας τις διεθνείς εξελίξεις βλέπουμε ότι η Μεσόγειος δεν είναι πλέον το κέντρο της Γης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αλλαγή του προσανατολισμού της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Η προσοχή τους είναι πλέον στραμμένη στην Ανατολή και συγκεκριμένα την Κίνα, η οποία αποτελεί το αντίπαλον δέος και τον μεγαλύτερο ανταγωνιστή της Ουάσιγκτον (Balzacq, Dombrowski and Reich, 2019, σελ. 37). Παρόλα αυτά, η Ανατολική Μεσόγειος και η Μέση Ανατολή εξακολουθούν να αποτελούν ένα Θέατρο με τεράστια στρατηγική αξία για τις ΗΠΑ, την Ε.Ε., την Κίνα, τη Ρωσία, κλπ. Τα αντικρουόμενα συμφέροντα είναι πολλά στην περιοχή και οι ζυμώσεις που δημιουργούνται μπορούν να επιφέρουν συνέπειες με παγκόσμιο αντίκτυπο. Χαρακτηριστικό σύγχρονο παράδειγμα είναι η τρέχουσα σύγκρουση στη Γάζα με το Ισραήλ και τη Χαμάς, με πολλά κράτη να δρουν παρασκηνιακά. Η σπουδαιότητα και συνεισφορά της εν λόγω διατριβής έγκειται στην κατανόηση των τεκταινόμενων

γεγονότων και ζυμώσεων που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή, στην πιθανή πρόβλεψη των μελλοντικών εξελίξεων καθώς και στην αρτιότερη προετοιμασία των εμπλεκομένων να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε πρόκληση, χαράσσοντας την ενδεδειγμένη στρατηγική και αξιοποιώντας τα κατάλληλα μέσα.

2. Θεωρητικό Πλαίσιο

2.1 Γενικά

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα καταγράψουμε το θεωρητικό πλαίσιο πάνω στο οποίο θα βασιστεί η διατριβή. Η θεωρία ουσιαστικά θα οριοθετήσει την έρευνά μας και θα μας κατευθύνει. Τα διδάγματα και οι αρχές της θα αποτελέσουν την αφετηρία και τη σταθερά μεταβλητή για την εξαγωγή των συμπερασμάτων. Χωρίς σαφώς καθορισμένο πλαίσιο, η έρευνα θα ήταν γενική και όχι κατευθυνόμενη, κάτι που θα δυσχέραινε τόσο το έργο της έρευνας και συγγραφής της διατριβής, όσο και της μελέτης. Το κεφάλαιο θα χωριστεί σε τρεις ενότητες. Αρχικά θα αναφερθούμε στην θεωρία των Διεθνών Σχέσεων και θα καταγράψουμε τις κυρίαρχες τάσεις της επιστημονικής κοινότητας. Ακολούθως, θα αναφερθούμε πιο συγκεκριμένα στις περιφερειακές δυνάμεις και στα χαρακτηριστικά που τις κάνουν να ξεχωρίζουν από τις Μεγάλες Δυνάμεις και από τα υπόλοιπα κράτη, τα λεγόμενα Μικρά κράτη. Τέλος, θα καταγράψουμε συνοπτικά τη θεωρία περί της στρατηγικής, δηλαδή των επιλογών που έχουν τα κράτη να ελιχθούν στη διεθνή σκακιέρα για να επιτύχουν τους στόχους τους.

2.2 Θεωρία Διεθνών Σχέσεων

Στην παρούσα ενότητα θα αναφερθούμε στις θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί και προσπαθούν να ρίξουν φως και να αιτιολογήσουν τις σχέσεις που επικρατούν μεταξύ των διαφόρων κρατών. Θα γίνει μία ιστορική αναδρομή των θεωριών (κλασικός ρεαλισμός) και θα φτάσουμε στη σύγχρονη εποχή, οπότε και επικράτησαν δύο κυρίαρχες τάσεις, ο σύγχρονος ρεαλισμός (γνωστός και ως νεορεαλισμός ή δομικός ρεαλισμός) και ο ιδεαλισμός ή φιλελευθερισμός. Τέλος, θα αναφερθούμε συνοπτικά σε ορισμένες ακόμη θεωρίες, που εμφανίστηκαν τον 20^ο αιώνα. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι για την εξαγωγή των συμπερασμάτων θα

χρησιμοποιηθούν τα διδάγματα και η οπτική του ρεαλισμού, κλασικών και σύγχρονων, χωρίς, όμως, αυτό να σημαίνει ότι οι υπόλοιπες θεωρίες στερούνται αξίας. Ένα ακόμη στοιχείο που με ώθησε στην επιλογή του ρεαλισμού είναι το γεγονός ότι έχει ξαναβγεί δυναμικά στο προσκήνιο, μετά τα γεγονότα του πολέμου Ρωσίας – Ουκρανίας, με πληθώρα μελετητών να τον αξιοποιούν για να μελετήσουν συγκεκριμένα σενάρια και υποθέσεις. Επίσης, το γεγονός ότι ο ρεαλισμός πρακτικά ζει επί τουλάχιστον 2500 χρόνια περίπου, μαρτυρά την διαχρονικότητά του.

2.2.1 Κλασικός Ρεαλισμός

Ο Θουκυδίδης, γνωστός ως ένας από τους κορυφαίους ιστορικούς, θεωρείται ότι είναι ο πατέρας του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων (Κολιόπουλος, 2008, σελ 57 - 65). Κατέγραψε την ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου μεταξύ της Αθήνας και της Σπάρτης. Προσφέρει μία υψηλού επιπέδου ανάλυση της στρατηγικής που ακολούθησαν οι δύο αντίπαλοι και τα διδάγματά του είναι διαχρονικά και μελετώνται έως και σήμερα. Μελετώντας τον διάλογο των Μηλιών με την αντιπροσωπεία των Αθηνών, διαβλέπουμε τις βασικές αρχές της ρεαλιστικής θεώρησης. Εντοπίζουμε την επιθυμία και ανάγκη για επιβίωση, την σημασία της ισχύος (εδώ της σκληρής στρατιωτικής ισχύος), την επιδίωξη του συμφέροντος και την απουσία συναισθηματικών ενδοιασμών για την επίτευξη του στόχου.

Ένας ακόμη κλασικός στρατηγικός αναλυτής είναι ο Κινέζος Σουν Τσου που έγραψε το εγχειρίδιο «Η Τέχνη του Πολέμου». Μεταξύ άλλων, στο σύγγραμμά του κάνει λόγο για την ισχύ, τη συλλογή πληροφοριών, τον αιφνιδιασμό, την καταστροφή του εχθρικού σχεδιασμού και την προσαρμοστικότητα (Κολιόπουλος, 2008, σελ 73 – 94). Δίνει μεγάλη σημασία στη σχέση μεταξύ πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας και απώτερος στόχος ενός κράτους είναι η επιβίωση.

Ο τρίτος μεγάλος κλασικός στρατηγιστής θεωρείται ο Καρλ φον Κλαούζεβιτς, Πρώσος Αξιωματικός που πολέμησε στους Ναπολεόντειους

Πολέμους. Έγραψε το «Περί Πολέμου». Θεωρεί τον πόλεμο μία καθαρά πολιτική πράξη και απώτερος στόχος είναι η επιβολή της θέλησης του ενός επί της θέλησης του αντιπάλου (Κολιόπουλος, 2008, σελ 139 – 169) με τελικό στόχο τη νίκη και την επιβίωση.

Ένας ακόμη μεγάλος θεωρητικός του πολέμου που επηρέασε τον κλάδο των Διεθνών Σχέσεων είναι ο Ιταλός Νικόλο Μακιαβέλλι. Έζησε την εποχή της Αναγέννησης στη Φλωρεντία και οραματιζόταν την ένωση των ιταλικών πόλεων – κρατών και τη δημιουργία ενός ενιαίου ιταλικού κράτους. Στο έργο του «Ο Ηγεμόνας» καταγράφει μία σειρά οδηγιών και συμβουλών προς τον πρίγκηπα της Φλωρεντίας, προκειμένου να αυξήσει την ισχύ του για την δική του ασφάλεια και να μπορεί να επιβάλει τη θέλησή του στους ανταγωνιστές και αντιπάλους του (Machiavelli, 2010, σελ. 8).

Συνοψίζοντας τα διδάγματα των κλασικών ρεαλιστών μαζί με των συγχρόνων τους από τον 20^ο αιώνα, όπως ο Spykman, ο Morgenthau και ο Kissinger, καταλήγουμε στα εξής συμπεράσματα (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 58 – 61):

- α. Τα κράτη είναι οι βασικοί δρώντες και λειτουργούν με γνώμονα την ασφάλεια και την επιβίωσή τους.
- β. Σημαντικός παράγοντας επιτυχίας της ασφάλειας είναι η σκληρή ισχύς. Για αυτό τον λόγο η ενίσχυση της ισχύος είναι το πρώτο τους μέλημα.
- γ. Τα κράτη πολεμούν μεταξύ τους για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα και τους σκοπούς της πολιτικής ηγεσίας.
- δ. Οι κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, η δικαιοσύνη και οι συναισθηματισμοί δεν διαδραματίζουν πρακτικά κανένα ρόλο και δεν θα πρέπει να επηρεάζουν τους ηγέτες.
- ε. Επικρατεί αναρχία στις σχέσεις μεταξύ των κρατών και υπερισχύει ο νόμος του ισχυρού.

2.2.2 Σύγχρονος Ρεαλισμός

Στον 20^ο αιώνα, οι θιασώτες του ρεαλισμού παρατήρησαν ότι οι σχέσεις των κρατών επηρεάζονται και από το διεθνές σύστημα. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας, η διασύνδεση των οικονομιών και η χρονική μείωση των αποστάσεων επηρεάζουν τα κράτη, ανεξαρτήτως εάν βρίσκονται χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από τις εξελίξεις. Θιασώτης του λεγόμενου δομικού ρεαλισμού είναι ο Kenneth Waltz, οι αρχές του οποίου συνοψίζονται όπως παρακάτω (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 64 – 66):

- α. Επικρατεί αναρχία στο διεθνές σύστημα, διότι δεν υπάρχει μία κεντρική αρχή που να επιβάλλει την τάξη.
- β. Στις σχέσεις μεταξύ των κρατών επικρατεί ο ανταγωνισμός.
- γ. Λόγω του ανταγωνισμού και της απουσίας κεντρικής αρχής, κάθε κράτος έχει την υποχρέωση να οργανώνει την άμυνά του (αρχή της αυτοβοήθειας).
- δ. Λόγω της αυτοβοήθειας, τα κράτη εκλαμβάνουν την ενίσχυση των μέτρων ασφαλείας των υπολοίπων, ως απειλή για τα ίδια (δίλημμα ασφαλείας).
- ε. Τα κράτη εξακολουθούν να είναι οι κυρίαρχοι δρώντες αλλά πλέον δεν είναι μόνα τους. Υπάρχουν το διεθνές σύστημα, διεθνείς οργανισμοί που ασκούν επιρροή.
- στ. Το εθνικό συμφέρον εξακολουθεί να αποτελεί την σημαντικότερη επιδίωξη των κρατών, διότι έτσι εξασφαλίζουν την ασφάλεια και επιβίωσή τους. ο αγώνας για εξασφάλιση και ενίσχυση της ισχύος εξακολουθεί να υφίσταται.
- ζ. Το διεθνές σύστημα έχει τάση προς την ισορροπία, δηλαδή εάν μία δύναμη απωλέσει την ισχύ της, θα βρεθεί μία άλλη που θα την αντικαταστήσει.

Συνοψίζοντας, η θεωρία του ρεαλισμού είναι η επικρατέστερη θεωρία του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων (Baylis, Smith and Owens, 2013, σελ. 120). Επιβιώνει εδώ και 2.500 χρόνια περίπου ανελλιπώς. Παρουσιάζει μία απλοποιημένη θεώρηση των πραγμάτων και θέτει βασικές αρχές που είναι εύκολο ένας μελετητής ή επιστήμονας να τις κατανοήσει και να εξάγει δικά του

συμπεράσματα σε οποιαδήποτε περιπτωσιολογική μελέτη. Η πτώση της ΕΣΣΔ και η ανάδειξη των ΗΠΑ ως τη μοναδική παγκόσμια υπερδύναμη, προκάλεσε την ανάδυση νέων τάσεων στις Διεθνείς Σχέσεις και τον παραγκωνισμό του ρεαλισμού. Ωστόσο, η ανάδυση νέων περιφερειακών δυνάμεων, ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας και πιο πρόσφατα, ο πόλεμος Μόσχας – Κιέβου το 2014 και το 2022, έφερε ξανά στο προσκήνιο τον ρεαλισμό.

2.2.3 Ιδεαλισμός/Φιλελευθερισμός

Έχει ήδη προαναφερθεί ότι ο ρεαλισμός είναι η επικρατέστερη θεωρία στις Διεθνείς Σχέσεις, αλλά ο φιλελευθερισμός ή ιδεαλισμός αποτέλεσε την σημαντικότερη εναλλακτική του (Baylis, Smith and Owens, 2013, σελ. 138). Αυτό το ρεύμα εμφανίστηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, του οποίου οι συνέπειες ήταν πρωτοφανείς. Το σοκ που προκάλεσε στην παγκόσμια κοινότητα ήταν τεράστιο και ώθησε τον κόσμο να ψάχνει εναλλακτικές λύσεις, προκειμένου να μην λάβουν χώρα ξανά απώλειες ανθρώπινων ζωών σε τέτοια έκταση. Έτσι, προέκυψε η θεωρία του ιδεαλισμού, σύμφωνα με την οποία δίνεται μεγάλη έμφαση στις ανθρώπινες αξίες και ιδανικά. Η ηθική παίζει σημαντικό ρόλο και η επιδίωξη της ισχύος και του εθνικού συμφέροντος παραγκωνίζονται (Heywood, 2013, σελ.127). Το κράτος δικαίου είναι βασικό χαρακτηριστικό της εν λόγω θεωρίας και όλοι είναι ίσοι απέναντι στο νόμο. Αυτά αποτελούν τη βάση για την επίτευξη της παγκόσμιας ειρήνης και ευημερίας. Έχει τρία βασικά παρακλάδια (Heywood, 2013, σελ.127 - 136). Το πρώτο είναι ο φιλελευθερισμός της αλληλεξάρτησης ή εμπορικός φιλελευθερισμός, σύμφωνα με το οποίο η παγκοσμιοποίηση και η αλληλεξάρτηση μέσω του εμπορίου και της οικονομίας βελτιώνουν τις σχέσεις καλής γειτονίας μεταξύ κρατών, τον σεβασμό και το βιοτικό επίπεδο, μειώνοντας ταυτόχρονα τις εντάσεις. Αυτό συμβαίνει διότι, εξαιτίας της ενισχυμένης αλληλεξάρτησης, τυχόν εντάσεις, κρίσεις ή ακόμη και πόλεμος μεταξύ των κρατών, θα βλάψει τις οικονομίες και κατ' επέκταση, το βιοτικό επίπεδο των κρατών και των πολιτών. Αυτό το κριτήριο της οικονομικής ευημερίας προωθεί τη

σταθερότητα, την ασφάλεια και την ειρήνη. Το δεύτερο παρακλάδι είναι ο δημοκρατικός φιλελευθερισμός, σύμφωνα με το οποίο δημοκρατικά καθεστώτα δεν καταφεύγουν σε πόλεμο ούτε σε επιθετικές ενέργειες εις βάρος άλλων δημοκρατιών. Αντιθέτως, δημιουργούν συμμαχίες με αυτές και προωθούν την ειρήνη. Επιπλέον, τα απολυταρχικά καθεστώτα είναι πιο πιθανό να προβούν σε επιθετικές ενέργειες σε σχέση με τις δημοκρατίες. Ωστόσο, αν και ο συλλογισμός έχει σωστές βάσεις, στην πραγματικότητα δεν ισχύει απόλυτα. Οι δημοκρατίες έχουν προβεί σε επιθετικούς πολέμους ουκ ολίγες φορές εναντίον άλλων κρατών, για να εγκαθιδρύσουν, υποτίθεται, δημοκρατικά καθεστώτα (βλ. Ιράκ, Αφγανιστάν, Λιβύη, κλπ). Το τρίτο παρακλάδι είναι ο θεσμικός φιλελευθερισμός, ο οποίος προτάσσει τη δημιουργία διεθνών οργανισμών, οι οποίοι θα αποτελούν την ανώτερη αρχή και θα συγκρατούν τις φιλοδοξίες των κρατών. Ουσιαστικά, υποστηρίζουν τη δημιουργία μιας αρχής υπεράνω όλων. Τέτοιο δημιούργημα ήταν η Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ) και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ). Ειδικά με την ίδρυση της ΚτΕ, η παγκόσμια κοινότητα αναθάρρησε και εναπόθεσε τις ελπίδες της για ένα ειρηνικό και λαμπρό μέλλον σε αυτή. Ωστόσο, οι εξελίξεις διέψευσαν με τον πιο τραγικό τρόπο αυτές τις ελπίδες. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν ακόμη πιο καταστρεπτικός από τον πρώτο. Γνωστοί θιασώτες του φιλελευθερισμού ήταν οι Keohane, Nye και Doyle. Παρόλο που η ΚτΕ απέτυχε παταγωδώς, η παγκόσμια κοινότητα επένδυσε στον ΟΗΕ, που, αν και δεν έλυσε το μείζον πρόβλημα των πολέμων, έχει βοηθήσει αρκετά στην επίλυση σημαντικών προβλημάτων ανά την υφήλιο.

2.2.4 Κριτικές Προσεγγίσεις

Πέραν του ρεαλισμού και του φιλελευθερισμού έχουν κάνει την εμφάνισή τους και άλλες θεωρίες, οι οποίες πρακτικά ασκούν κριτική στις δύο κυρίαρχες. Μεταξύ αυτών είναι ο μαρξισμός, η μετααποικιακή προσέγγιση, ο μεταδομισμός, κλπ (Heywood, 2013, σελ. 136 - 138). Κατά τη γνώμη μου, όμως, η σημαντικότερη εξ' αυτών είναι ο κοινωνικός κονστрукτιβισμός, ο οποίος πρεσβεύει ότι η εικόνα

που έχουμε για τα πολιτικά πράγματα και τις σχέσεις μεταξύ των κρατών, βασίζεται σε μία κοινωνικά κατασκευασμένη ιδέα ή αντίληψη. Αποδίδουν δομικό χαρακτήρα στις ιδέες. Η γνώση και ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται τα πράγματα, τους βοηθούν να ερμηνεύσουν ή ακόμα και να κατασκευάσουν μία κοινωνική ή πολιτική πραγματικότητα (Baylis, Smith and Owens, 2013, σελ. 211 - 222). Δίνουν μεγάλη σημασία στο πώς και γιατί δημιουργήθηκε μία κατάσταση, χαρακτηριστικό που τους βοηθά να αντιλαμβάνονται καλύτερα το υπό εξέταση θέμα, αλλά και να εξετάζουν πτυχές του, που με τις άλλες θεωρίες δεν θα γινόταν αντικείμενο μελέτης.

Στην παρούσα ενότητα, καταγράψαμε τις κυριότερες θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων και τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά τους. Ο ρεαλισμός θα αποτελέσει το φίλτρο με το οποίο θα πορευτούμε στη συνέχεια της διατριβής για τους ήδη προαναφερθέντες λόγους, αλλά και για τη σημασία που δίνουν στην ισχύ, σκληρή και ήπια, κάτι που θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα για το κύριο ερευνητικό μας ερώτημα.

2.3 Θεωρία περί περιφερειακών δυνάμεων

Στην παρούσα ενότητα θα καταγράψουμε συνοπτικά τη θεωρία που διέπει τις περιφερειακές δυνάμεις. Αρχικά θα ορίσουμε τι σημαίνει η έννοια και πως διαχωρίζεται από τις μεγάλες δυνάμεις και τα λεγόμενα μικρά κράτη. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχουν οι περιφερειακές δυνάμεις, έτσι ώστε να μπορούν να προσδιοριστούν ως τέτοιες.

Δύο παράγοντες που προκάλεσαν την αύξηση των περιφερειακών δυνάμεων αλλά και της επιρροής τους ήταν η αποαποικιοποίηση και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου (Stewart – Ingersoll and Frazier, 2012, σελ. 5). Το πρώτο φαινόμενο προκάλεσε την απομάκρυνση των ισχυρών αποικιακών δυνάμεων και την ταυτόχρονη ανάδυση πολλών κρατών στα συγκεκριμένα εδάφη. Τα νέα κράτη

επηρέασαν τη σχετική κατανομή ισχύος και την ασκούμενη επιρροή σε αυτές τις περιοχές. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου προκάλεσε την κατάρρευση της μίας εκ των δύο υπερδυνάμεων, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα άλλα κράτη να σπεύσουν να καλύψουν αυτό το κενό εξουσίας. Αν και ανέκαθεν υπήρχαν μεσαιές δυνάμεις, αυτά τα δύο γεγονότα αύξησαν τη σημασία που διαδραματίζουν πλέον στα παγκόσμια δρώμενα. Η περιφερειακή δύναμη σαν χαρακτηρισμός περιέχει δύο έννοιες, την περιφέρεια, που της προσδίδει γεωγραφικό χαρακτήρα, και την ισχύ, όπως αυτή έχει προσδιοριστεί από θεωρητικούς των Διεθνών Σχέσεων (Nolte, 2010, σελ. 883). Αυτό σημαίνει ότι διαθέτουν την ικανότητα να επηρεάζουν την ευρύτερη περιοχή τους, ίσως και τις παγκόσμιες εξελίξεις. Εδώ έγκειται και η βασικότερη διαφορά τους με τις μεγάλες δυνάμεις και υπερδυνάμεις, η ισχύς των οποίων είναι σαφώς μεγαλύτερη και ταυτόχρονα οι πολιτικές τους έχουν την δυνατότητα να επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τα κράτη σε παγκόσμιο επίπεδο (Nolte, 2010, σελ. 887). Επίσης, η βασικότερη διαφορά που έχουν με τα μικρά κράτη είναι ο περιορισμένος γεωγραφικός χώρος τον οποίο μπορούν να επηρεάσουν τα δεύτερα και η σημαντικά μικρότερη ισχύ τους.

Σύμφωνα με τον Nolte (2010, σελ. 889 - 890) οι περιφερειακές δυνάμεις διαθέτουν ισχυρές ένοπλες δυνάμεις, σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και πυρηνικά όπλα, έχουν ισχυρή οικονομία και μεγάλο πληθυσμό. Συνεχίζοντας προσπαθεί να ορίσει την περιφερειακή δύναμη και καταγράφει ότι, πρώτον, είναι ένα κράτος το οποίο γεωγραφικά αποτελεί τμήμα μιας σαφώς καθορισμένης περιοχής. Δεύτερον, ασκεί μεγάλη επιρροή στη συγκεκριμένη περιφέρεια, ίσως και παγκοσμίως. Τρίτον, μπορεί να αντισταθεί σε οποιονδήποτε συνασπισμό άλλων κρατών σε αυτή την περιοχή. Βλέπουμε λοιπόν, ότι μία περιφερειακή δύναμη κατέχει μία ηγετική θέση στην περιοχή, ικανή να επηρεάζει τις εξελίξεις. Ταυτόχρονα, η σχετική ισχύς της είναι αρκετά ανώτερη από τους υπόλοιπους δρώντες στην περιοχή. Ωστόσο, η ανάδυση ενός κράτους ως περιφερειακή δύναμη δεν επηρεάζεται μόνο από την ισχύ του και την προβολή αυτής. Αντίθετα, στην επιδίωξή τους να επαναπροσδιορίσουν τους κανόνες στην περιοχή, καταβάλλουν μεγάλες προσπάθειες να πείσουν τους γείτονές τους για τις καλές

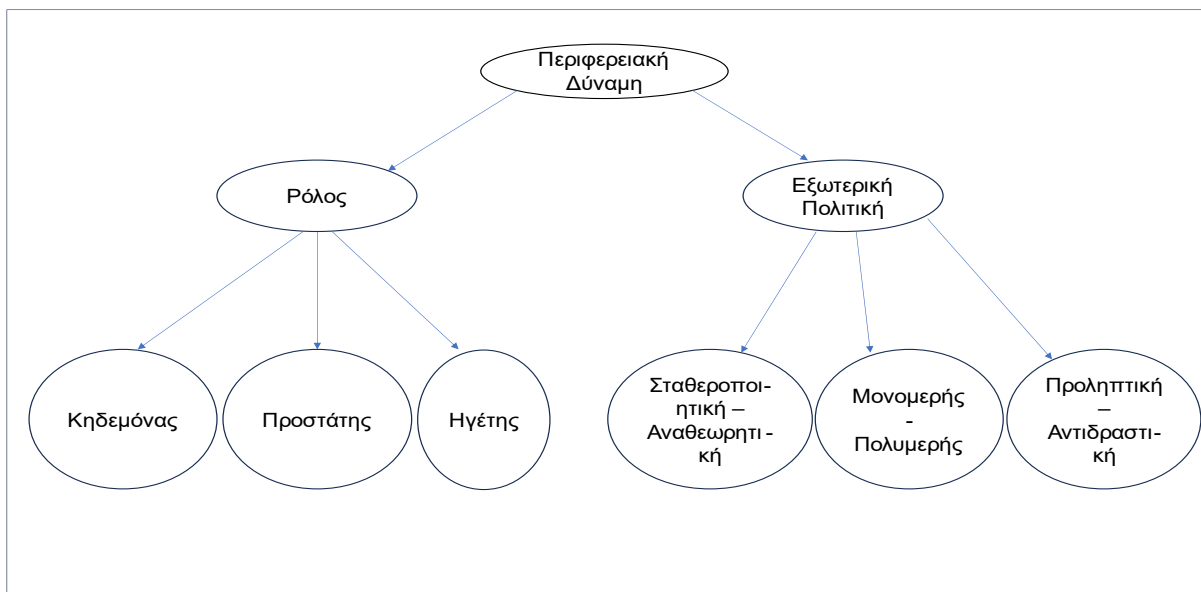
προθέσεις τους, προκειμένου να αναδειχθούν οι ηγέτες στην περιοχή με ειρηνικό τρόπο (Hazbun, 2018, σελ. 6).

Οι διεθνείς εξελίξεις δείχνουν ότι ο κόσμος τείνει να γίνει πολυπολικός, γεγονός που καταδεικνύει την αναπτυσσόμενη σημασία που θα έχουν οι περιφερειακές δυνάμεις στο μέλλον (Stewart – Ingersoll and Frazier, 2012, σελ. 6 – 8). Εδώ, πρέπει να προβούμε στην αναγνώριση του τρόπου λειτουργίας αυτών των δυνάμεων και του τρόπου που επιδιώκουν να προωθήσουν τα συμφέροντα και τους στόχους τους. Μελετώντας τις δυνάμεις αυτές, εντοπίζουμε τρεις διαφορετικούς ρόλους, του ηγέτη, του κηδεμόνα και του προστάτη (Stewart – Ingersoll and Frazier, 2012, σελ. 11). Με τον όρο ηγεσία εννοούμε ότι η εν λόγω δύναμη έχει καταφέρει να συσπειρώσει τα υπόλοιπα κράτη και συνεργάζονται προς επίτευξη κοινών στόχων. Τα κράτη προσπαθούν να αναπτύξουν μηχανισμούς αποτελεσματικής διοίκησης και άσκησης εξουσίας, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα κοινά προβλήματά τους. Αυτή η αगाστή συνεργασία προωθεί το αίσθημα ασφάλειας και την σταθερότητα στην περιοχή. Επίσης, ο ηγέτης μπορεί να αναδειχθεί είτε από δική του προσπάθεια και θέληση, είτε επειδή τα λοιπά κράτη τον επέλεξαν, καθώς αναγνώρισαν την υπεροχή του (Destradi, 2008, σελ. 21 – 23). Ο ρόλος του κηδεμόνα περιγράφει μία περιφερειακή δύναμη που προσπαθεί να διατηρήσει το υπάρχον στάτους κβο στην περιοχή και να το προστατέψει από τυχόν εσωτερικές απειλές που θα το αποδιοργανώσουν. Οι δύο αυτοί ρόλοι περιγράφουν ενέργειες που εστιάζονται εντός της περιφέρειας. Ο τρίτος ρόλος, του προστάτη, καταδεικνύει μία δύναμη που αναλαμβάνει το έργο της διαφύλαξης της υπάρχουσας τάξης από εξωτερικούς παράγοντες και δραστηριότητες, όπως μπορεί να είναι μία ανερχόμενη εξωτερική δύναμη.

Για τον προσδιορισμό μιας περιφερειακής δύναμης δεν αρκεί μόνο η αναγνώριση του ρόλου της, αλλά εξίσου σημαντικό, αν όχι σημαντικότερο, είναι ο τρόπος άσκησης της εξωτερικής της πολιτικής, τον οποίο θα ονομάσουμε άξονα (Stewart – Ingersoll and Frazier, 2012, σελ. 12 - 13). Ο πρώτος άξονας καθορίζεται από το γεγονός εάν η περιφερειακή δύναμη είναι ικανοποιημένη από την υπάρχουσα τάξη. Με άλλα λόγια, καθορίζει εάν αυτή η δύναμη είναι

σταθεροποιητική ή αναθεωρητική. Εάν είναι το πρώτο, τότε μάλλον θα επικρατεί σχετική ηρεμία στην ευρύτερη περιοχή και οι θεσπισμένοι κανόνες θα εξακολουθήσουν να ισχύουν. Αντιθέτως, εάν η δύναμη είναι αναθεωρητική, τότε θα υπάρξουν αναταράξεις και κρίσεις στις σχέσεις μεταξύ των κρατών, καθώς ο ισχυρός θα προσπαθήσει να αλλάξει τους κανόνες προς όφελός του, αλλά εις βάρος των άλλων. Ο δεύτερος άξονας εξετάζει την εξωτερική πολιτική από την οπτική εάν είναι μονομερής ή πολυμερής/συνεργατική. Όσο πιο πολυμερής είναι η εξωτερική πολιτική, τότε οι αποφάσεις που θα λαμβάνονται και οι πολιτικές που θα εφαρμόζονται, θα είναι για το κοινό καλό. Όλοι θα επωφελούνται και θα υπάρχει αλληλοσεβασμός. Ωστόσο, εάν είναι μονομερής, τότε υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να υπάρξουν προστριβές, καθώς δεν λαμβάνονται υπόψη τα συμφέροντα όλων των δρώντων (βλ. τουρκολιβυκό μνημόνιο), και είναι πολύ πιθανό να αντιβαίνει στις διατάξεις του Διεθνούς Δικαίου. Ο τρίτος άξονας αξιολογεί τον τρόπο άσκησης της πολιτικής ως προς το εάν είναι προληπτική ή αντιδραστική. Τα κράτη που προσπαθούν να προλαμβάνουν τις εξελίξεις συνήθως έχουν ένα πιο ευρύ οπτικό πεδίο ως προς την αντίληψη περί ασφάλειας της περιοχής. Το ίδιο ισχύει και για τον τρόπο που διαχειρίζονται τα θέματα. Τα κράτη που αντιδρούν στις εξελίξεις, τείνουν να έχουν μία συγκριτικά περιορισμένη γκάμα επιλογών και συνήθως ακολουθούν την πεπατημένη οδό.

Έως τώρα έχουμε αποκωδικοποιήσει τους τύπους των περιφερειακών δυνάμεων (ηγεσία, κηδεμονία ή προστασία) καθώς και τον τρόπο άσκησης της εξωτερικής τους πολιτικής (σταθεροποιητική ή αναθεωρητική, μονομερής ή πολυμερής, προληπτική ή αντιδραστική). Ωστόσο, για να μπορέσουμε να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα για μία περιφερειακή δύναμη, θα πρέπει να συνδυάσουμε όλα τα παραπάνω στοιχεία (Frazier and Stewart – Ingersoll, 2010, σελ. 748). Παρακάτω, παρατίθεται ένα διάγραμμα, το οποίο θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε ευκολότερα τα όσα έχουμε καταγράψει.

Εικόνα 1 Αναγνώριση της Περιφερειακής Δύναμης

Πηγή: Stewart – Ingersoll and Frazier, 2012, σελ. 11

Συνεχίζοντας, θα αναφερθούμε στην παρούσα κατάσταση των περιφερειακών δυνάμεων ανά τον κόσμο. Τα στοιχεία παρατίθενται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 1 Περιφερειακές Δυνάμεις

Περιοχή	Σύστημα	Περιφερειακές Δυνάμεις
Β. Αμερική	Μονοπολικό	ΗΠΑ
Ν. Αμερική	Μονοπολικό	Βραζιλία
Ευρώπη	Πολυπολικό	Γερμανία, ΗΒ, Γαλλία, Ιταλία
Δ. Αφρική	Μονοπολικό	Νιγηρία
Κεντρική Αφρική	Καμία Κυρίαρχη Δύναμη	-
Κέρασ της Αφρικής	Καμία Κυρίαρχη Δύναμη	-
Ν. Αφρική	Μονοπολικό	Ν. Αφρική
Μ. Ανατολή	Πολυπολικό	Ιράν, Σαουδική Αραβία, Αίγυπτος, Ισραήλ
Περιοχή Πρώην ΕΣΣΔ	Μονοπολικό	Ρωσία
Ν. Ασία	Μονοπολικό	Ινδία
Α. Ασία	Διπολικό	Κίνα, Ιαπωνία

Πηγή: Frazier and Stewart – Ingersoll, 2010, σελ. 738

Μελετώντας τον πίνακα βλέπουμε ότι όντως ο κόσμος τείνει να γίνει πολυπολικός. Αν και η πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ δεν διαφαίνεται ότι μπορεί να

αντικατασταθεί στο άμεσο μέλλον, με την Κίνα να είναι ο ισχυρότερος διεκδικητής, καταδεικνύεται ότι πληθώρα ισχυρών δρώντων έχουν αναλάβει τον ρόλο της περιφερειακής δύναμης. Επίσης, φαίνεται ότι στις περισσότερες περιοχές το σύστημα είναι μονοπολικό, με την κυρίαρχη δύναμη να υπερτερεί κατά πολύ έναντι των υπολοίπων γειτόνων του. Το σύστημα στην Ανατολική Ασία είναι διπολικό με την Κίνα και την Ιαπωνία να είναι οι ισχυρότεροι, ωστόσο, συγκρίνοντας τις δύο χώρες μεμονωμένα, τότε η Κίνα είναι σαφώς σε καλύτερη θέση. Η Δυτική Ευρώπη και η Μέση Ανατολή είναι περιοχές όπου το σύστημα είναι πολυπολικό, με την πρώτη να έχει θέσει σταθερές βάσεις χάρη στην ΕΕ. Στη Μέση Ανατολή βλέπουμε ότι οι μεγαλύτερες δυνάμεις που ασκούν επιρροή είναι το Ιράν, η Σαουδική Αραβία, η Αίγυπτος και το Ισραήλ. Η παρούσα διατριβή πραγματεύεται την κατάσταση στην Ανατολική Μεσόγειο, η οποία συνορεύει με τη Μέση Ανατολή. Οι τελευταίες εξελίξεις στην περιοχή (πόλεμος Ρωσίας – Ουκρανίας, πόλεμος Ισραήλ – Χαμάς και τους συμμάχους τους, η επιδίωξη της Τουρκίας να καταστεί περιφερειακή και παγκόσμια δύναμη, η ανάδειξη της Α. Μεσογείου ως διαμετακομιστικού κέντρου ενέργειας), η εγγύτητά της με την Ευρώπη, Ασία και Αφρική και η σημασία που έχει για την παγκόσμια τάξη και το διεθνές εμπόριο καταδεικνύουν ότι θα μπορούσε πλέον να λογίζεται ως μία περιοχή με ξεχωριστή σημασία και να προστεθεί στον αντίστοιχο πίνακα των διεθνολόγων. Το σύστημα στην εν λόγω περιοχή σίγουρα δεν θα είναι μονοπολικό, αλλά η Τουρκία φαίνεται ότι υπερτερεί έναντι των άλλων κρατών όταν συγκρίνεται μεμονωμένα με αυτά.

Στην παρούσα ενότητα είδαμε συνοπτικά την θεωρία που έχει αναπτυχθεί γύρω από το θέμα των περιφερειακών δυνάμεων, αναφορικά με τα χαρακτηριστικά και τις λειτουργίες τους. Στη συνέχεια της διατριβής, θα επιδιώξουμε να συνδυάσουμε τα στοιχεία της έρευνας με τα παραπάνω δεδομένα, προκειμένου να καταδείξουμε κατά πόσο η Τουρκία ή η Ελλάδα είναι περιφερειακές δυνάμεις στην περιοχή και τον τρόπο άσκησης της εξωτερικής τους πολιτικής.

2.4 Θεωρία Περί Στρατηγικής

Στην παρούσα ενότητα θα ασχοληθούμε με την καταγραφή των επιλογών και των στρατηγικών που έχουν τα κράτη να ελιχθούν στο διεθνές σύστημα. Σύμφωνα με τον Kenneth Waltz, τα κράτη, τα οποία δρουν εντός του άναρχου διεθνούς συστήματος, έχουν ένα εύρος επιλογών που κυμαίνεται από την εξασφάλιση της επιβίωσης έως και την παγκόσμια κυριαρχία (Waltz, 1979, σελ. 118). Εδώ βλέπουμε τα δύο αντίθετα άκρα των επιλογών. Για το συγκεκριμένο θέμα θα βασιστούμε στη θεωρία της στρατηγικής των κρατών στη διεθνή σκηνή του Κουσκουβέλη που αναλύεται στο 5^ο Κεφάλαιο (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 187 – 223).

2.4.1 Επιλογές των Κρατών

Με τον όρο επιλογές των κρατών να δράσουν εντός του διεθνούς συστήματος εννοούμε πρακτικά την γενική κατεύθυνση που η εκάστοτε πολιτική ελίτ έχει επιλέξει να αξιοποιήσει και να κατευθύνει τις ενέργειές της. Για τα κράτη που αποσκοπούν στην επιβίωση υπάρχουν τρεις επιλογές, η πλήρης ουδετερότητα, ο πλήρης ή μερικός απομονωτισμός και η ενεργή συμμετοχή (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 187 – 189). Η πρώτη επιλογή, που σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να ταυτιστεί με τον απομονωτισμό, περιγράφει ένα κράτος που δεν επιδιώκει να εμπλέκεται στην παγκόσμια πολιτική σκηνή και η ενίσχυση των δυνατοτήτων του έχει καθαρά αμυντικό χαρακτήρα. Η δεύτερη επιλογή αφορά σε κράτη που εσκεμμένα έχουν αποφασίσει να κρατήσουν απόσταση από τα υπόλοιπα κράτη, χωρίς όμως να διακόψουν τελείως τις επαφές τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Δόγμα Μονρόε που εφάρμοσαν οι ΗΠΑ τον 19^ο αιώνα, σύμφωνα με το οποίο δεν ήθελαν να συμμετέχουν στα πολιτικά δρώμενα της Ευρώπης. Ωστόσο, αυτή η στάση τους υπαγορεύτηκε κυρίως από την επιθυμία τους να μην εμπλέκονται οι δυνάμεις της Ευρώπης στις εσωτερικές υποθέσεις της Ουάσιγκτον. Η Αλβανία την περίοδο 1970 – 1989 αποτελεί ένα ακόμη παράδειγμα αυτής της κατηγορίας. Ωστόσο, ο πλήρης απομονωτισμός ίσως να ταυτιστεί με την ουδετερότητα. Η τρίτη επιλογή, δηλαδή η ενεργή συμμετοχή,

είναι η συνηθέστερη επιλογή. Η πλειοψηφία των κρατών αποφασίζουν να συμμετέχουν ενεργά στα πολιτικά δρώμενα του διεθνούς συστήματος και να λαμβάνουν σοβαρά κατά νου την κατανομή ισχύος. Σε αυτή την περίπτωση οι επιλογές είναι τρεις, η ηγεμονία, που περιγράφει ένα κράτος με επιθετικό χαρακτήρα το πιθανότερο, η εξισορρόπηση, με μάλλον αμυντική συμπεριφορά, και η υποχωρητικότητα.

Με τον όρο ηγεμονία νοείται η άσκηση ηγεσίας (έχει αρχηγικό και πρωταγωνιστικό ρόλο) πάνω σε μία ομάδα κρατών (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 192) σε παγκόσμιο ή περιφερειακό επίπεδο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η Αθηναϊκή Συμμαχία πριν και κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου (Κωτούλας, 2004, σελ. 7), και πιο πρόσφατα η Μεγάλη Βρετανία μετά την επικράτησή της επί της Ισπανικής Αυτοκρατορίας, η Γερμανία μετά το 1870, οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ μετά το πέρας του Β΄ ΠΠ (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 192). Τα ηγεμονικά κράτη διαθέτουν υπεροχή ισχύος έναντι των συμμάχων τους. Αυτή η υπεροχή συνήθως έρχεται ως απόρροια μιας ένοπλης σύγκρουσης. Είναι εξαιρετικά σπάνιο το φαινόμενο να υπάρχει εναλλαγή της ηγεμονίας με ειρηνικό τρόπο, αλλά αυτή η περίπτωση είναι και η πιο πρόσφατη, με την ανάδειξη των ΗΠΑ ως τη μοναδική υπερδύναμη με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Επίσης, χαρακτηριστικά στοιχεία των ηγεμονιών είναι η συνεχής επιδίωξη αύξησης της ισχύος με μεγιστοποίηση του αισθήματος ασφαλείας και εξασφάλιση των συμφερόντων τους (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 192 – 196).

Η δεύτερη επιλογή, η εξισορρόπηση ή αλλιώς ισορροπία ισχύος, αποτελεί πρόκληση για τους επιστήμονες να καταλήξουν σε ένα συγκεκριμένο ορισμό. Για λόγους απλότητας θα θεωρήσουμε ότι περιγράφει μία κατάσταση στην οποία υπάρχει μία σχετική ισορροπία στην κατανομή ισχύος με κανένα κράτος να μην υπερισχύει σημαντικά έναντι των υπολοίπων (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 198). Αυτή η ισορροπία εμφανίζεται επειδή τα κράτη προσπαθούν να εξισορροπήσουν είτε την ισχύ των ανταγωνιστών τους είτε την απειλή που αισθάνονται από αυτούς. Επίσης, η ισορροπία που προκύπτει εξαρτάται και από τη φύση του παγκόσμιου συστήματος. Όσο πιο πολυπολικό είναι το σύστημα, τόσο δυσκολότερη είναι η

επίτευξη της ισορροπίας, καθώς η διαφορά στη σχετική ισχύ είναι μικρότερη και τα κράτη διαθέτουν ένα μεγαλύτερο εύρος επιλογών.

Η υποχωρητικότητα αποτελεί μία επιλογή που εμφανίζουν συνήθως τα ασθενέστερα κράτη, τα οποία υπό το βάρος της ασκούμενης πίεσης υποκύπτουν στη θέληση του ισχυρού. Παρουσιάζει δύο μορφές, τη σύμπλευση και τον κατευνασμό (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 204 – 208). Ο κατευνασμός είναι η συνεχής υποχώρηση στις απαιτήσεις και τα θελήματα του ισχυρού, προκειμένου να μην γίνει στόχος από αυτόν. Παράδειγμα κατευνασμού είναι η πολιτική του Βρετανού Πρωθυπουργού Τσάμπερλεϊν έναντι της Ναζιστικής Γερμανίας. Η σύμπλευση είναι πρακτικά η πρόσδεση του αδύναμου κράτους στη συμμαχία του ισχυρότερου. Έχει διττό σκοπό. Ο πρώτος είναι να μην αποτελέσει στόχο του δυνατού. Ο δεύτερος είναι η αποκόμιση λαφύρων και οφέλους από την ενεργό συμμετοχή σε μία συμμαχία. Τέτοια περίπτωση είναι η Φιλανδία που συμμαχίσε με τον Χίτλερ εναντίον της ΕΣΣΔ, προκειμένου να αποκαταστήσει τα εθνικά της σύνορα, τα οποία είχε απωλέσει από τον προηγούμενο Ρωσοφιλανδικό Πόλεμο.

2.4.2 Στρατηγικές των Κρατών

Έχοντας ήδη καταγράψει τις γενικές επιλογές των κρατών, στην παρούσα ενότητα θα αναφερθούμε στις στρατηγικές των δρώντων που έχουν επιλέξει να συμμετέχουν ενεργά στο πολιτικό σύστημα και επιδιώκουν είτε την εξισορρόπηση είτε την ηγεμονία. Με τον όρο στρατηγική εννοούμε τον συνδυασμό των μέσων και του σκοπού ενός κράτους, προκειμένου να επιβάλλουμε τη θέλησή μας στον αντίπαλο (Κολιόπουλος, 2008, σελ. 44). Επίσης, η στρατηγική αξιοποιείται τόσο στην ειρήνη όσο και στον πόλεμο.

Οι δυνάμεις που αποσκοπούν στην ισορροπία ισχύος έχουν διάφορα όπλα στη φαρέτρα τους. Το κυριότερο είναι η εσωτερική ενδυνάμωση, δηλαδή η ενίσχυση των δικών τους συντελεστών ισχύος (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 213). Προσβλέπουν στην ανάπτυξη της οικονομικής τους δύναμης. Ενισχύουν τις ένοπλες δυνάμεις τους. Η σταθερότητα στο πολιτικό σύστημα και μία ισχυρή

κεντρική κυβέρνηση παίζουν σημαντικό ρόλο. Ο πληθυσμός, η γεωγραφία, οι πλουτοπαραγωγικοί συντελεστές είναι παράγοντες που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το επίπεδο της ισχύος κάθε κράτους. Το δεύτερο όπλο είναι η εξωτερική ενδυνάμωση. Με τον όρο αυτό εννοείται η προσπάθεια του κράτους να αυξήσει την ισχύ του μέσω της συνεργασίας με άλλα κράτη (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 214). Μπορεί να περιλαμβάνει σύναψη συμμαχίας ή ακόμη και συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς και φόρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ΝΑΤΟ, η ΕΕ, το BRICS, ο ΟΗΕ. Μέσω της εξωτερικής ενδυνάμωσης το κάθε κράτος επιδιώκει να αυξήσει την επιρροή του, το επίπεδο της ασφάλειας που απολαμβάνει και της ισχύος του. Είναι διαφορετικό για έναν αντίπαλο να έχει να αντιμετωπίσει ένα μόνο κράτος και διαφορετικό όταν ο αντίπαλος έχει απέναντί του ένα συνασπισμό κρατών. Ωστόσο, όταν μία δύναμη, η οποία επιδιώκει την εξισορρόπηση, συνάπτει συμμαχίες, αυτές συνήθως δεν έχουν ηγεμονικό ή επιθετικό χαρακτήρα. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην εργασία θα χρησιμοποιείται και ο όρος εξισορρόπηση, είτε εσωτερική είτε εξωτερική, ο οποίος είναι ταυτόσημος με την ενδυνάμωση (Πλατιάς, 1997, σελ. 206). Τέλος, όταν αυτές οι δυνάμεις κάνουν χρήση της δύναμής τους, το κάνουν ή στο πλαίσιο αμυντικών πολέμων ή για να πειθαναγκάσουν ή αποτρέψουν τον αντίπαλο, είτε αξιοποιούν την στρατηγική του «διαίρει και βασίλευε» (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 190 -191). Συνήθως, οι πόλεμοι στους οποίους εμπλέκονται είναι αμυντικοί και όχι επιθετικοί. Ο πειθαναγκασμός είναι η επιβολή της αλλαγής του στάτους κβο με την απειλή της χρήσης βίας. Αντίθετα, η αποτροπή είναι η διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης υπό την απειλή της χρήσης βίας (Κολιόπουλος, 2008, σελ. 21 -23). Βλέπουμε λοιπόν ότι ο πειθαναγκασμός έχει πιο επιθετικό χαρακτήρα ενώ η αποτροπή αμυντικό. Η έννοια του «διαίρει και βασίλευε» έχει μακράιωνη ιστορία και έχει αξιοποιηθεί από πληθώρα κρατών ανά την υφήλιο. Αποτελεί μία πιο έμμεση προσέγγιση αντιμετώπισης του αντιπάλου (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 218 – 223) και μπορεί να περιλαμβάνει την προσπάθεια δημιουργίας εντάσεων και κρίσεων για τον αντίπαλο σε διαφορετικά μέτωπα, την ενίσχυση των συμμάχων μας έτσι ώστε να μπορούν να βλάψουν και να απειλούν τον κύριο εχθρό μας. Ωστόσο, αν και αυτή

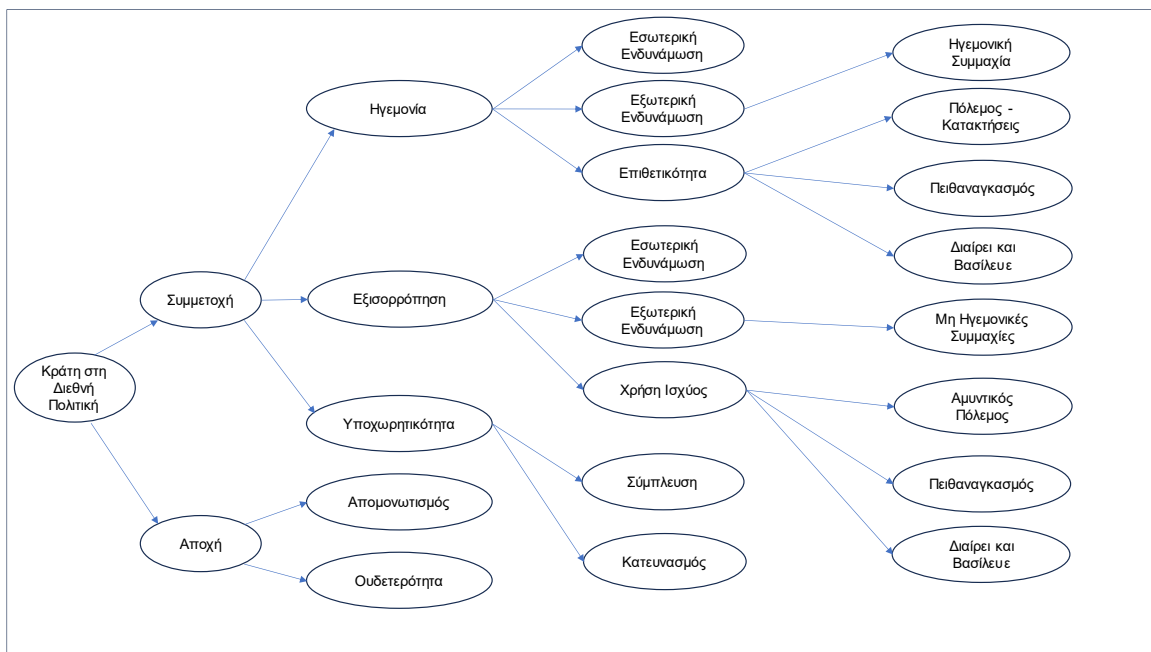
η στρατηγική έχει μικρό σχετικά κόστος, η επιτυχία και η αποκόμιση οφέλους είναι αβέβαιη.

Οι ηγεμονικές δυνάμεις, που αποσκοπούν στην κυριαρχία διαθέτουν και αξιοποιούν τις ίδιες στρατηγικές. Επιδιώκουν την εσωτερική και εξωτερική ενδυνάμωση, όπως και οι εξισορροπητικοί δρώντες. Αυτές οι αρχές παραμένουν ίδιες. Αυτό που αλλάζει όμως, είναι ο χαρακτήρας αυτών των δυνάμεων (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 192 – 197). Δεν επιδιώκουν την ισορροπία, αλλά την υπεροχή έναντι των υπολοίπων, προκειμένου να μπορούν να τους επιβάλλουν τη θέλησή τους και να ικανοποιούν τα συμφέροντά τους. Όταν συνάπτουν συμμαχίες, αυτά τα κράτη έχουν την πρωτοκαθεδρία. Αυτές οι συμμαχίες αποσκοπούν στην ενίσχυση και επέκταση της ηγεμονίας της μεγαλύτερης δύναμης. Διαθέτουν έναν πιο επιθετικό χαρακτήρα. Οι πόλεμοι που διεξάγουν αποσκοπούν στην κατάκτηση και την επέκταση των εδαφών τους ή των ζωνών επιρροής τους, με την ταυτόχρονη αξιοποίηση και έλεγχο των πλουτοπαραγωγικών πηγών. Οι ηγεμονίες, λόγω της υπεροχής τους, αξιοποιούν συχνότερα τον πειθαναγκασμό, αφού είναι ευκολότερο να πείσουν τους αντιπάλους τους να κάνουν το θέλημά τους. Η στρατηγική του «διαίρει και βασίλευε» έχει και εδώ την τιμητική της, καθώς οι ηγεμονίες με αυτόν τον τρόπο κρατούν σχετικά αδύναμους τους εν δυνάμει ανταγωνιστές τους.

Τέλος, αξίζει να σημειωθούν μερικές γενικές αρχές της στρατηγικής, οι οποίες θα μας βοηθήσουν στην πορεία της έρευνας μας, για την κατανόηση των γεγονότων και την εξαγωγή των συμπερασμάτων. Ο Κολιόπουλος (2008, σελ. 20 -51), καταγράφοντας τις βασικές έννοιες της στρατηγικής, την διαχωρίζει σε τρεις κύριες κατηγορίες. Η πρώτη είναι η άμεση ή έμμεση προσέγγιση. Άμεση είναι η κατεύθυνση των προσπαθειών μας ενάντια στο κέντρο βάρους του αντιπάλου που συνήθως είναι το ισχυρότερο, ενώ η έμμεση ουσιαστικά περιγράφει την αποφυγή αυτού και την ταυτόχρονη κατεύθυνση της προσπάθειας μας σε δευτερεύοντα μέτωπα. Η δεύτερη είναι η εκμηδένιση και η εξουθένωση. Η εκμηδένιση περιγράφει την καταστροφή του εχθρού σε μία αποφασιστική μάχη, ενώ η εξουθένωση πρακτικά αποτελεί ένα πόλεμο φθοράς και τριβής, με τη συνεχή πρόκληση απωλειών στον αντίπαλο. Η τρίτη κατηγορία είναι η φθορά και ο ελιγμός. Με τον

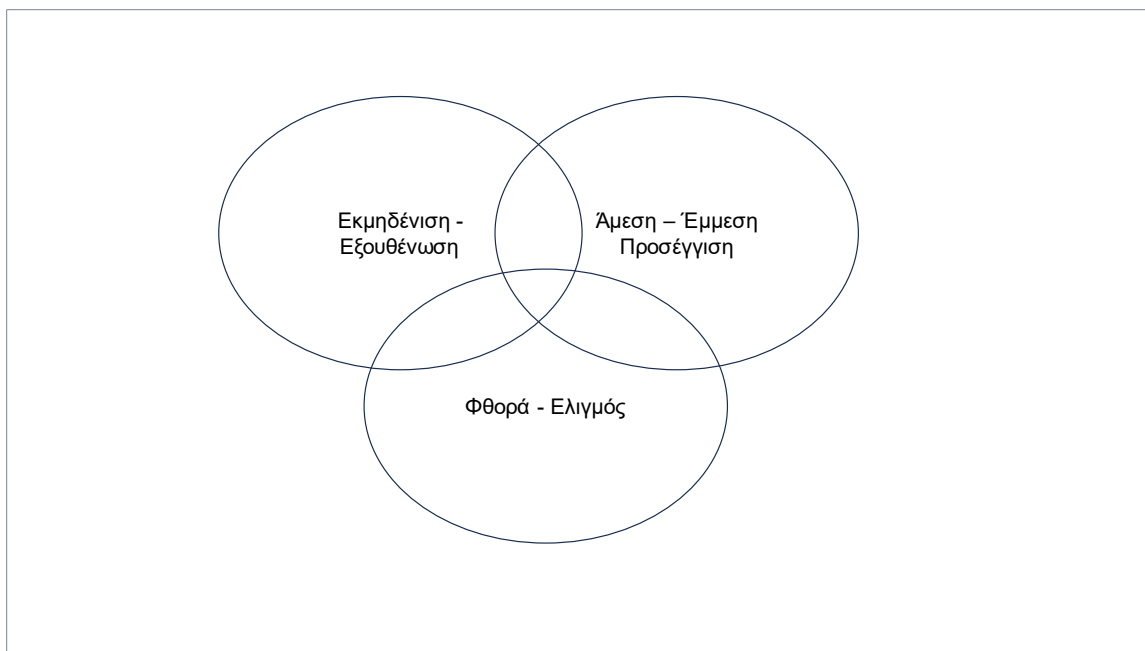
όρο ελιγμό εννοούμε ότι ο αντίπαλος αντιμετωπίζεται σαν ένα σύστημα, που ο τελικός στόχος δεν είναι η φυσική καταστροφή, αλλά η διακοπή της ορθής λειτουργίας του. Αντίθετα, με τον όρο φθορά περιγράφεται η αδιάκοπη πρόκληση απωλειών και ζημιών στον αντίπαλο, προκειμένου το κόστος να γίνει δυσβάσταχτο και να συνθηκολογήσει. Αυτό που αξίζει να σημειώσουμε στην εν λόγω θεωρία είναι το γεγονός ότι αυτές οι τρεις κατηγορίες στρατηγικής δεν είναι ανεξάρτητες η μία από την άλλη, αλλά συνδέονται δημιουργώντας αρκετούς συνδυασμούς, πρακτικά πολλαπλασιάζοντας τις επιλογές των κρατών στον αγώνα τους να επιβάλλουν τη θέλησή τους στον αντίπαλο.

Παρακάτω παρατίθενται δύο διαγράμματα τα οποία θα αποτυπώσουν με μία εικόνα την θεωρία που αναπτύχθηκε στην παρούσα ενότητα:

Εικόνα 2 Οι επιλογές και στρατηγικές των κρατών

Πηγή: Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 191

Εικόνα 3 Συνδυασμός αρχών στρατηγικής

Πηγή: Κολιόπουλος, 2008, σελ. 51

Στο 2^ο Κεφάλαιο αναλύσαμε το θεωρητικό πλαίσιο πάνω στο οποίο θα βασιστεί η διατριβή. Αρχικά καταγράψαμε τις κυριότερες θεωρίες του τομέα των Διεθνών Σχέσεων και αποφασίσαμε ότι θα αξιοποιηθούν τα διδάγματα του ρεαλισμού. Συνεχίσαμε με την καταγραφή της θεωρίας που σχετίζεται με τις περιφερειακές δυνάμεις και τα χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιούν από τους υπόλοιπους δρώντες, δηλαδή τις Μεγάλες Δυνάμεις και τα Μικρά Κράτη. Τέλος, έγινε συνοπτική καταγραφή της θεωρίας περί της στρατηγικής των κρατών, στον αγώνα τους να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους και την επίτευξη των στόχων και συμφερόντων τους. Όλα τα παραπάνω θα χρησιμεύσουν στην πορεία της διατριβής, προκειμένου να μπορέσουμε, σε συνδυασμό με την ανάλυση, να εξάγουμε ασφαλή και σωστά συμπεράσματα και να απαντήσουμε το κύριο ερευνητικό ερώτημα.

3. Ερευνητικά Ερωτήματα

3.1 Γενικά

Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλυθούν τα ερευνητικά ερωτήματα, το κύριο και τα επιμέρους, τα οποία έχουν διπλό ρόλο. Ο πρώτος είναι ότι θα αποτελέσουν τον φάρο που θα μας βοηθήσει να κατευθύνουμε την έρευνα και την ανάλυση στο επόμενο κεφάλαιο. Ο δεύτερος ρόλος τους είναι ότι αποτελούν τα ερωτήματα στα οποία απαιτείται να δώσουμε απάντηση στο 4^ο κεφάλαιο, έχοντας λάβει υπόψη τα διδάγματα του θεωρητικού πλαισίου και τα προϊόντα της ανάλυσης. Εφόσον απαντήσουμε σε αυτά με σοβαρά επιχειρήματα και δώσουμε σωστές και λογικές προτάσεις, τότε η παρούσα διατριβή μπορεί να θεωρείται ότι πέτυχε τον στόχο της.

Το κύριο ερευνητικό ερώτημα της εργασίας είναι να καθορίσουμε εάν η Ελλάδα μπορεί να αναδειχθεί ως η μεγαλύτερη περιφερειακή δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο. Το ζήτημα αυτό είναι πολυδιάστατο και πολυεπίπεδο, γεγονός που καθιστά την έρευνα και την απάντηση πολύπλοκες. Το αν μία δύναμη αποτελεί την κυρίαρχη δύναμη σε μία γωνιά του πλανήτη επηρεάζεται από πληθώρα παραγόντων, όπως η οικονομία, η πολιτική, η στρατιωτική ισχύς, οι προσωπικότητες και οι ηγέτες, η ενέργεια, η γεωγραφική θέση, η τεχνολογία, ο πληθυσμός, κλπ (Heywood, 2013, σελ. 367 – 368), (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 147 - 186). Επίσης, η σχέση του κράτους με τα γειτονικά κράτη, τις μεγάλες δυνάμεις, τους ανταγωνιστές του, η συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς και συμμαχίες επηρεάζουν όλα την τελική θέση «κατάταξης» ενός κράτους. Προκειμένου η έρευνα να γίνει πιο συστηματική, θα επιδιώξουμε να διαχωρίσουμε το κύριο ερευνητικό ερώτημα σε τρία επιμέρους ερωτήματα, τα οποία θα είναι πιο συγκεκριμένα. Δίνοντας απάντηση σε κάθε ένα από αυτά και συνδυάζοντας τα αποτελέσματα αυτών, θα προσπαθήσουμε να δώσουμε απάντηση στο τέλος για το κύριο ερευνητικό ερώτημα.

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα είναι να καθορίσουμε ποιο κράτος αποτελεί τη δεδομένη χρονική στιγμή την κυρίαρχη περιφερειακή δύναμη στην Α. Μεσόγειο.

Μελετώντας την περιοχή βλέπουμε ότι τα ισχυρότερα κράτη στην περιοχή είναι η Τουρκία, η Ελλάδα, το Ισραήλ και η Αίγυπτος. Κατόπιν ανάλυσης και σύγκρισης αυτών, θα προκύψει ότι η Άγκυρα κρατάει τα ηνία στην περιοχή, χωρίς, όμως, αυτό να συνεπάγεται ότι μπορεί να ενεργεί κατά το δοκούν. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, αρκετές ενέργειες και πρωτοβουλίες της προκάλεσαν ισχυρή αντίδραση από τα υπόλοιπα κράτη. Ωστόσο, η διαφορά της με τα υπόλοιπα προαναφερθέντα κράτη ως προς την σκληρή ισχύ είναι αισθητή, γεγονός που της δίνει ένα συγκριτικό πλεονέκτημα. Επίσης, η οικονομία της, αν και αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα με τον πληθωρισμό (Ναυτεμπορική, 2024) και την υποτίμηση της τουρκικής λίρας (Οικονομικός Ταχυδρόμος, 2024), είναι η μεγαλύτερη στην περιοχή και σε συνδυασμό με τον μεγάλο πληθυσμό, προσφέρει στην Άγκυρα μία εκτεταμένη εσωτερική αγορά και μεγάλα οικονομικά οφέλη (Φλούρος, 2022, σελ. 104).

Έχοντας αναγνωρίσει ότι η Τουρκία είναι ο ισχυρότερος δρών στην περιοχή, θα επικεντρωθούμε στην Ελλάδα, η οποία αποτελεί και το κυριότερο αντικείμενο μελέτης της διατριβής. Το δεύτερο επιμέρους ερευνητικό ερώτημα που θα πρέπει να απαντήσουμε είναι ο καθορισμός των προκλήσεων που πρέπει να αντιμετωπίσει η Αθήνα, στην προσπάθειά της να ανταγωνιστεί επί ίσοις όροις τον γείτονά της. Με τον όρο προκλήσεις εννοούμε τα προβλήματα που θα χρειαστεί να διαχειριστεί τόσο στο εσωτερικό της περιβάλλον όσο και στο εξωτερικό. Στο εσωτερικό περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, η οικονομική και πολιτική κατάσταση, το δημογραφικό πρόβλημα, η κοινή γνώμη, η κατάσταση των ενόπλων δυνάμεων, η κατάσταση της βιομηχανίας, η ενεργειακή πολιτική με την προσπάθεια απεξάρτησης από τη Ρωσία και το κόστος μετάβασης στην πράσινη ενέργεια. Στο εξωτερικό περιλαμβάνονται η προσπάθεια αντιμετώπισης της επιθετικής και επεκτατικής πολιτικής της Τουρκίας, η προσπάθεια να βγει όσο το δυνατόν αλώβητη από τις διεθνείς εξελίξεις (πχ. Πόλεμος Ρωσίας – Ουκρανίας, Ισραήλ – Χαμάς) και ταυτόχρονα η συνεχής προσπάθεια ικανοποίησης των διεθνών υποχρεώσεων της στο NATO και την ΕΕ. Επίσης, η οριοθέτηση ΑΟΖ στην Ανατολική Μεσόγειο και η επέκταση των χωρικών υδάτων στο Αιγαίο πέλαγος αποτελεί μία μεγάλη πρόκληση και ένα μόνιμο αγκάθι στη σχέση της με την

Άγκυρα. Πλέον, η Μεσόγειος αποτελεί ένα τεράστιο διαμετακομιστικό κέντρο ενέργειας με προοπτική περαιτέρω ανάπτυξης και αξιοποίησης (Φλούρος, 2022, σελ. 115 - 120), γεγονός που ωθεί την Ελλάδα να επιλύσει τα παραπάνω ζητήματα, εάν θέλει να αδράξει τους καρπούς που προέρχονται από τη μεταφορά ενέργειας.

Έχοντας αναγνωρίσει τον μεγαλύτερο αντίπαλο και τις προκλήσεις της Ελλάδας στην προσπάθειά της να γίνει η μεγαλύτερη περιφερειακή δύναμη, φτάνουμε στο καίριο ερώτημα του τρόπου με τον οποίο θα επιτύχει τον στόχο της. Το τρίτο επιμέρους ερευνητικό ερώτημα είναι ο καθορισμός της ενδεδαιγμένης στρατηγικής εκ μέρους της Αθήνας. Θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε εάν η χώρα έχει αρχικά αναγνωρίσει τις προκλήσεις τις οποίες θα καταγράψουμε. Εν συνεχεία θα γίνει καταγραφή των ενεργειών στις οποίες έχει προβεί για να ξεπεράσει αυτά τα προβλήματα, εσωτερικά και εξωτερικά. Επίσης, θα αναλυθούν οι ενέργειες της και ο μεσοπρόθεσμος και μακροπρόθεσμος σχεδιασμός που έχει για να επιτύχει την εσωτερική και εξωτερική της ενδυνάμωση, μειώνοντας έτσι τη συγκριτική διαφορά της με την Τουρκία. Θα γίνει αναφορά στις συμμαχίες στις οποίες συμμετέχει, παλαιότερες και νέες (Συμμαχία 3+1) (Blondheim, Ulusoy and Στεργίου, 2019, σελ. 135 – 138), καθώς και στις ενεργειακές συμφωνίες, που αποτελούν σημείο κλειδί στην κατανόηση των εξελίξεων στην περιοχή και την πιθανή πρόβλεψη μελλοντικών γεγονότων.

3.2 Μεθοδολογία

Όπως έχει ήδη προαναφερθεί στην εισαγωγή, η παρούσα διατριβή θα βασιστεί κατά βάση σε δευτερογενή δεδομένα (Ζαφειρόπουλος, 2015, σελ. 42), όπως εγχειρίδια και μονογραφίες επιστημόνων του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων και στρατηγιστών, ιστορικά κείμενα και άρθρα. Επίσης, θα αξιοποιηθούν ορισμένα πρωτογενή δεδομένα, όπως καταστατικά Διεθνών Οργανισμών και Κρατών, καθώς και επίσημες δηλώσεις προερχόμενες από κρατικούς λειτουργούς. Για την εύρεση των δεδομένων και την εξαγωγή συμπερασμάτων θα χρησιμοποιηθούν ποιοτικές μέθοδοι ανάλυσης (Creswell J and D, 2019, σελ. 229 – 235). Θα

επιδιώξουμε να λάβουμε πληροφορίες από πληθώρα διαφορετικών πηγών και θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε ολιστικά τα υπό εξέταση θέματα έρευνας. Για αυτόν τον λόγο η διατριβή δεν θα μελετήσει μόνο τις θέσεις της Ελλάδας αλλά και της Τουρκίας στο 4^ο κεφάλαιο. Για την πληρέστερη εξαγωγή συμπερασμάτων θα αναλυθούν στοιχεία σχετικά με την οικονομία, την ενέργεια, την πολιτική κατάσταση και την γεωπολιτική, καθώς και τη στρατιωτική ισχύ. Θα αναλύσουμε στοιχεία της σκληρής και ήπιας ισχύος, την επιρροή που έχουν οι δρώντες στον πληθυσμό τους και στο εξωτερικό, είτε στο πλαίσιο Διεθνών Οργανισμών στους οποίους συμμετέχουν είτε σε γειτονικές χώρες. Η ανάλυση θα σχετίζεται τόσο με το εθνικό επίπεδο, όσο και με το διεθνές και το παγκόσμιο. Το θεωρητικό πλαίσιο που αναπτύχθηκε στο 2^ο Κεφάλαιο, θα αποτελεί τη σταθερά μεταβλητή της έρευνας, πάνω στο οποίο θα ανατρέξουμε για να αξιολογήσουμε τα δεδομένα που θα βγάλουμε. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της ανάλυσης, θα παρατίθενται ιστορικά παραδείγματα παλαιότερων δυνάμεων με τις ενέργειες τις οποίες υλοποίησαν για να επιτύχουν τους στόχους τους. Τα παραπάνω παραδείγματα θα είναι ανάλογα με το υπό εξέταση θέμα γενικότερα, αλλά και ειδικότερα με το εκάστοτε επιμέρους ζήτημα που αναλύουμε, χαρακτηριστικό που θα μας βοηθήσει να συγκρίνουμε την τωρινή με την ιστορική κατάσταση. Αυτή η σύγκριση θα συνδράμει σημαντικά ώστε να είμαστε σε θέση να αντιληφθούμε την κατάσταση πληρέστερα. Κατά αυτόν τον τρόπο, με τον συνδυασμό των προϊόντων της ανάλυσης, της θεωρίας και των ιστορικών παραδειγμάτων, ευελπιστούμε να εξάγουμε ορθά συμπεράσματα και προτάσεις για την ολοκλήρωση της διατριβής.

4. Ανάλυση

4.1 Γενικά

Στο παρόν κεφάλαιο θα καταγράψουμε τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί κατά τη διάρκεια της έρευνας μας με απώτερο στόχο να δώσουμε εμπειριστατωμένες απαντήσεις στα κύρια ερευνητικά ερωτήματα. Η ανάλυση θα διαχωριστεί σε τρεις ξεχωριστές ενότητες, η κάθε μία εκ των οποίων θα μελετά από ένα ερευνητικό ερώτημα. Αρχικά θα αναγνωρίσουμε ποια είναι η ισχυρότερη περιφερειακή δύναμη στην υπό εξέταση περιοχή και θα αναλύσουμε την πολιτική που εφαρμόζει. Στη δεύτερη ενότητα θα καταγραφούν οι προκλήσεις που χρειάζεται να αντιμετωπίσει η Ελλάδα στο εσωτερικό και στο εξωτερικό της. Τέλος, θα αναλύσουμε τη στρατηγική που εφαρμόζει η Αθήνα. Ταυτόχρονα, κάθε ενότητα συνδέεται με το θεωρητικό πλαίσιο που αναλύθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο. Μετά την συγγραφή του τέταρτου κεφαλαίου, θα είμαστε σε θέση, στο τελευταίο κεφάλαιο, να απαντήσουμε στο κεντρικό ερευνητικό ερώτημα της διατριβής συνδέοντας όλα τα δεδομένα μας.

4.2 Αναγνωρίζοντας την κυρίαρχη περιφερειακή δύναμη στην Α. Μεσόγειο

Μελετώντας την γεωγραφία της Α. Μεσογείου μπορούμε να εντοπίσουμε πληθώρα κρατών, εκ των οποίων αρκετά είναι ισχυρά. Με μία πρώτη ματιά οι μεγαλύτερες δυνάμεις από τα δυτικά προς τα ανατολικά είναι η Ελλάδα, η Τουρκία, η Αίγυπτος και το Ισραήλ. Παρακάτω θα παρατεθούν δύο πίνακες, οι οποίοι περιέχουν συγκεντρωμένα ορισμένα στοιχεία που σχετίζονται με την σκληρή ισχύ των κρατών (Ηρακλείδης, 2015, σελ. 80 - 81), και πιο συγκεκριμένα με την οικονομική και στρατιωτική ισχύ.

Πίνακας 2 Γενικά χαρακτηριστικά των σημαντικότερων κρατών στην Α. Μεσόγειο

ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΕΛΛΑΔΑ	ΤΟΥΡΚΙΑ	ΙΣΡΑΗΛ	ΑΙΓΥΠΤΟΣ
ΕΚΤΑΣΗ	131.960 τετρ. χλμ (α)	785,350 τετρ. χλμ (α)	22.070 τετρ. χλμ (α)	1.001.450 τετρ. χλμ (α)
ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	10,5 εκατ. (β)	85 εκατ. (β)	9,5 εκατ. (β)	110 εκατ. (β)
ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΑΥΞΗΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	-1,4% (β)	1% (β)	2% (β)	1,6 % (β)
ΑΕΠ	217 δις \$ (β)	907 δις \$ (β)	525 δις. \$ (β)	476 δις. \$ (β)
ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΑΕΠ	20.867 \$ (β)	10.674 \$ (β)	54.930 \$ (β)	4.295 \$ (β)
ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ	4,99 δις \$ (α)	9,2 δις \$ (α)	17,3 δις \$ (α)	9 δις. \$ (α)

Πηγές: Φλούρος, 2022, σελ. 95, 98, 104, 146 (α), data.worldbank.org (α) (β)

Πίνακας 3 Σύγκριση ενόπλων δυνάμεων των σημαντικότερων κρατών στην Α. Μεσόγειο

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΕΝΟΠΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ	ΕΛΛΑΔΑ	ΤΟΥΡΚΙΑ	ΙΣΡΑΗΛ	ΑΙΓΥΠΤΟΣ
ΜΕΓΕΘΟΣ ΕΝΟΠΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ	142.700 (α)	355.200 (α)	169.000 (γ)	440.000 (α)
ΕΦΕΔΡΕΙΑ	221.000 (α)	378.000 (α)	465.000 (γ)	480.000 (α)
ΑΡΜΑΤΑ ΜΑΧΗΣ	1.228 (β)	2.378 (β)	2.200 (γ)	3500 (α)
ΠΥΡΟΒΟΛΑ	740 (α)	1300 (α)	530 (γ)	1500 (α)
ΜΑΧΗΤΙΚΑ ΑΕΡΟΣΚΑΦΗ	217 (β)	279 (β)	339 (γ)	238 (α)
ΕΠΙΘΕΤΙΚΑ ΕΛΙΚΟΠΤΕΡΑ	28 (β)	95 (β)	43 (γ)	70 (α)
ΜΗ ΕΠΑΝΔΡΩΜΕΝΑ ΑΕΡΟΧΗΜΑΤΑ	16 (β)	198 (β)	Άγνωστος Αριθμός με πληθώρα επιβεβαιωμένων χρήσεων (δ)	Μικρός Αριθμός κινεζικής προέλευσης (δ)
ΚΥΡΙΕΣ ΝΑΥΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΚΡΟΥΣΗΣ	43 (β)	59 (β)	5 (γ)	30 (α)
ΠΥΡΗΝΙΚΕΣ ΚΕΦΑΛΕΣ	0 (ε)	0 (ε)	80 – 200 (ε)	0 (ε)
ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΕΠ ΕΠ' ΩΦΕΛΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΝΟΠΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ	2,8% (στ)	2,8% (στ)	5,6% (στ)	1,2% (στ)

Πηγές: *Globalfirepower* (α), *Καθημερινή*, 2022 (β), *leidiseis*, 2023 (γ), *New*

America, 2020 (δ), Hough et al, 2015, σελ. 121 (ε), Φλούρος, 2022, σελ. 95, 98, 104, 146 (στ)

Η Ελλάδα συνοπτικά αποτελεί μία μικρή σε έκταση και πληθυσμό χώρα με μία μέτρια οικονομία. Ωστόσο, για το μέγεθός της, διαθέτει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις τόσο στον στρατό ξηράς, στο ναυτικό και στην αεροπορία. Λεπτομερέστερη ανάλυση για τις δυνατότητές της θα ακολουθήσει στις επόμενες ενότητες.

Αναφορικά με την Αίγυπτο βλέπουμε ότι παρόλο που διαθέτει τη μεγαλύτερη έκταση και πληθυσμό έναντι των υπολοίπων, η οικονομία της δεν είναι ανάλογη με αυτά. Το ΑΕΠ της ως απόλυτος αριθμός είναι μεγάλο, αλλά το κατά κεφαλήν εισόδημα είναι εξαιρετικά χαμηλό, γεγονός που καταδεικνύει πιθανόν κοινωνικές αδικίες, οι οποίες μπορεί να προκαλέσουν συνδυαστικά με άλλες αιτίες εσωτερικές και κοινωνικές αναταραχές. Διαθέτει ποσοτικά ισχυρές ένοπλες δυνάμεις, υστερεί όμως σε ποιότητα, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία των μέσων της είναι σοβιετικής προέλευσης και παρωχημένης τεχνολογίας. Παρόλο που κάνει προσπάθειες να εκσυγχρονιστεί και να αναπτύξει τις αεροναυτικές της δυνάμεις, θεωρείται μία χερσαία δύναμη, χωρίς να έχει ακόμη την ικανότητα να επιβάλλει κανόνες στη θάλασσα της Α. Μεσογείου.

Το Ισραήλ από την πλευρά του είναι ένα μικρό σε έκταση και πληθυσμό κράτος, με δυσανάλογη, όμως ισχύ και οικονομία. Η οικονομική δύναμη του κράτους είναι τεράστια. Διαθέτει υψηλή τεχνολογία, αξιόμαχες και προηγμένες ένοπλες δυνάμεις. Αποτελεί τη μοναδική πυρηνική δύναμη στην περιοχή. Τα ποσά που επενδύονται στην επικράτειά του από το εξωτερικό είναι τα υψηλότερα, γεγονός που αποδεικνύει τη σταθερότητα που απολαμβάνει στο εσωτερικό του αλλά και τις καλές σχέσεις που διατηρεί με τους ετέρους του. Ωστόσο, υστερεί στη ναυτική δύναμη. Διαθέτει πληθώρα παράκτιων και περιπολικών σκαφών, τα οποία όμως δεν έχουν μεγάλες δυνατότητες να επιχειρήσουν στο θέατρο της Α. Μεσογείου.

Η Τουρκία είναι ένα κράτος με μεγάλη έκταση και πληθυσμό. Αποτελεί τη μεγαλύτερη οικονομική δύναμη στην περιοχή σε απόλυτους αριθμούς και ανήκει στο κλαμπ των G20 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2024). Ο πληθυσμός της έχει αυξητική τάση και αναμένεται να φτάσει τα 93 εκατομμύρια το 2050 (populstat.info). Αυτά τα χαρακτηριστικά της δίνουν μία τεράστια εγχώρια αγορά, ικανή να χρηματοδοτήσει τα σχέδια που έχει. Επίσης, διαθέτει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις με πολεμική εμπειρία σε όλους τους κλάδους. Η Άγκυρα είναι ικανή να διεξάγει επιχειρήσεις εκτός της επικράτειάς της σε ολόκληρη την Α. Μεσόγειο. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η Τουρκία, εάν συγκριθεί μεμονωμένα με τις υπόλοιπες δυνάμεις βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη θέση, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα να την θεωρήσουμε ως την παρούσα κυρίαρχη περιφερειακή δύναμη στην περιοχή.

4.2.1 Ανάλυση της πολιτικής της Τουρκίας

Η Τουρκία παραδοσιακά παρουσιάζει μία αξιοθαύμαστη συνέπεια και συνέχεια στην άσκηση της εξωτερικής της πολιτικής. Τα τελευταία χρόνια μάλιστα εφαρμόζει το Δόγμα Νταβούτογλου (Νταβούτογλου, 2010), σύμφωνα με το οποίο η Τουρκία, εκμεταλλευόμενη την γεωγραφική της θέση, την οικονομία, τον πληθυσμό και αξιοποιώντας την κληρονομιά που απορρέει από την ιστορία της, επιδιώκει να διαδραματίσει ένα κεντρικό ρόλο στην παγκόσμια πολιτική σκηνή (Συρίγος, 2022, σελ. 604). Με άλλα λόγια αποσκοπεί στον νέο-οθωμανισμό, όχι με την έννοια της εδαφικής επέκτασης, αλλά της άσκησης πολιτικής επιρροής σε μία εκτεταμένη εδαφικά περιοχή, από την Ευρώπη έως την Αφρική και τη Μέση Ανατολή. Η θρησκεία και η ανάληψη ηγετικού ρόλου για τα μουσουλμανικά κράτη παίζει σημαντικό ρόλο στον τρόπο που εξασκεί την πολιτική της. Επιπλέον, θεωρεί το Αιγαίο και την πρόσβασή της στη Μεσόγειο κομβικής σημασίας για την επίτευξη των σχεδίων της (Νταβούτογλου, 2010, σελ. 266 – 274) και χαρακτηρίζει το Αιγαίο πέλαγος ως ζωτικό χώρο. Δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός που οι σχέσεις της με την Αθήνα και την Λευκωσία είναι συχνά τεταμένες. Ακόμη, για να στηρίξει τους ισχυρισμούς της, εκπόνησε το νέο σχέδιο «Γαλάζια Πατρίδα», σύμφωνα με το

οποίο η δράση της κινείται σε δύο άξονες (Areteos, 2020 ,σελ. 4). Ο πρώτος είναι να επεκτείνει την τουρκική δικαιοδοσία στη θάλασσα με την επέκταση των χωρικών της υδάτων, της υφαλοκρηπίδας και την ανακήρυξη ΑΟΖ. Ο δεύτερος είναι να καταστεί η Τουρκία μία ναυτική δύναμη με παγκόσμια επιρροή. Η Τουρκία πλέον επιδιώκει να προβάλλει την ισχύ της πέρα από τις γειτονικές της χώρες και να τροποποιήσει τους διεθνούς κανόνες ή να τους αντικαταστήσει με τους δικούς της (Menara, 2018, σελ. 3), καθιστώντας τη μία αναθεωρητική και μη σταθεροποιητική δύναμη.

Για να επιτύχει αυτόν τον μεγαλεπήβολο στόχο της αρχικά έχει επενδύσει στην οικονομία της, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, έχει εγγενή χαρακτηριστικά για περαιτέρω ανάπτυξη. Πέραν αυτού, με τις συμφωνίες που έχει συνάψει με τη Ρωσία, το Αζερμπαϊτζάν, την Κίνα, το Κατάρ, καθιστώντας τη ένα μεγάλο διαμετακομιστικό κέντρο ενέργειας, (Φλούρος, 2022, σελ. 105 – 107), αποφέροντάς της τεράστια οικονομικά οφέλη. Ταυτόχρονα, συμμετέχει στους αγωγούς Trans Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP) και Trans Adriatic Pipeline (TAP). Επιδιώκει να κατασκευάσει δύο πυρηνικά εργοστάσια στο Ακκούγιου και τη Σινώπη με ρωσική τεχνογνωσία (powergame, 2023). Επίσης, έχει ξεκινήσει έρευνες για υδρογονάνθρακες στη Μαύρη Θάλασσα, με στόχο να εξάγει το δικό της πετρέλαιο και φυσικό αέριο.

Αναφορικά με την εξωτερική της πολιτική δεν έχει διστάσει να προβεί σε μονομερείς ενέργειες που προωθούν τα συμφέροντά της, ανεξαρτήτως εάν η αντίδραση από τις υπόλοιπες δυνάμεις είναι έντονη. Με την κρίση των S400 δεν δίστασε να ψυχράνει τις σχέσεις της με τις ΗΠΑ και να έρθει πιο κοντά στη Ρωσία (Καθημερινή, 2021). Δεν δίστασε να χαλάσει τις σχέσεις της με το Ισραήλ, έτσι ώστε να φανεί ως ο προστάτης των Μουσουλμάνων (Φίλης, 2023, σελ. 2). Σε συνέχεια αυτού, υποστήριξε ανοιχτά τον ηγέτη της Χαμάς στην πρόσφατη σύρραξη της οργάνωσης με το Ισραήλ (Ναυτεμπορική, 2024). Από τον εμφύλιο πόλεμο της Συρίας και έπειτα, εκμεταλλεύτηκε την προσφυγική κρίση για να πάρει κονδύλια από την Ε.Ε.. Έχει επιτεθεί τρεις φορές στη Συρία και έχει καταλάβει εδάφη με πρόσχημα την καταπολέμηση των Κούρδων ανταρτών [Ασπίδα του Ευφράτη

(2016), Κλάδος Ελαίας (2018) και Πηγή Ειρήνης (2019)]. Το 2020 εργαλειοποίησε τους πρόσφυγες και προκάλεσε μία τεχνητή κρίση στα σύνορα με την Ελλάδα στον Έβρο ποταμό (Κολοβός, 2020, σελ. 8 -12). Το καλοκαίρι του ίδιου έτους προκάλεσε μία μεγάλη ναυτική κρίση στην Α. Μεσόγειο με την Ελλάδα (Euronews, 2020). Συνήψε με τη Λιβύη το παράνομο τουρκολιβυκό μνημόνιο (Καθημερινή, 2019), παραβιάζοντας κατάφωρα κατά το δοκούν τις διατάξεις τους Διεθνούς Δικαίου. Σχετικά με το μνημόνιο, ο Μεβλούτ Τσαβούσογλου δήλωσε επίσημα ότι αποτελεί μία οικονομική συνεργασία μεταξύ δύο κυρίαρχων κρατών και δεν χρειάζεται να επικυρωθεί από τρίτα μέρη (Βήμα, 2022). Επιπροσθέτως, αρκετές φορές έχει προκαλέσει τη Λευκωσία με παράνομες έρευνες στην Κυπριακή ΑΟΖ (Capital, 2020), (PIK News, 2024). Προσπαθεί να αυξήσει την επιρροή που ασκεί στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αφρική. Η διείσδυσή της στην Αφρικανική ήπειρο είναι αξιοσημείωτη. Έχει εγκαταστήσει πρεσβείες σε 44 χώρες σε διάστημα είκοσι ετών (African Business, 2024). Η αξία του εμπορίου με χώρες της Αφρικής ανέρχεται πλέον στα 40 δις. \$ (Offline Post, 2024). Οι πωλήσεις όπλων και οι τουρκικές επενδύσεις στην περιοχή βρίσκονται σε ιστορικό υψηλό ρεκόρ (In, 2023). Επιπλέον, η Τουρκία έχει προσπαθήσει να διαδραματίσει το ρόλο του διαμεσολαβητή μεταξύ Μόσχας και Κιέβου (ΑΘΕ-ΜΠΕ, 2021), αυξάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την επιρροή της στα παγκόσμια δρώμενα.

Ωστόσο, για να μπορέσει η Τουρκία να επιτύχει τους στόχους της χρειάζεται ισχυρές ένοπλες δυνάμεις, τις οποίες διαθέτει και συνεχώς ενισχύει. Ανήκει στο NATO και αποτελεί τη δεύτερη μεγαλύτερη δύναμη της συμμαχίας. Έχει επενδύσει στην εγχώρια αμυντική βιομηχανία και έχει επιτύχει ένα ποσοστό αυτάρκειας της τάξης του 65% (Ναυτεμπορική, 2018), ποσοστό ιδιαίτερα υψηλό με τάση να αυξηθεί περαιτέρω. Αυτό το χαρακτηριστικό είναι εξαιρετικά σημαντικό για την Άγκυρα, αφενός γιατί επενδύει στην έρευνα και την ανάπτυξη της τεχνολογίας και καινοτομίας, η οποία ωφελεί με άμεσο τρόπο τις ένοπλες δυνάμεις της, αφετέρου μειώνει την εξάρτησή της από τρίτες χώρες. Έχει επενδύσει στην κατασκευή εθνικού άρματος, μαχητικού αεροσκάφους, πολεμικών πλοίων και υποβρυχίων, επιθετικού ελικοπτήρου, τυφεκίου, UAVs, πυροβόλων, πυραυλικών συστημάτων συμπεριλαμβανομένων και βαλλιστικών πυραύλων μέσου βεληνεκούς, και

δορυφόρων (Παούνης, 2018, σελ. 5 – 7, 14). Δεν επιδίδεται μόνο στην κατασκευή πυρομαχικών και ιματισμού, αλλά έχει επενδύσει στην υψηλή τεχνολογία και σε μεγαλεπήβολα σχέδια. Επιπλέον, για να υποστηρίξει και επιτύχει τον στόχο να καταστεί μεγάλη ναυτική δύναμη δημοσιοποίησε πρόσφατα ένα μεγαλόπνοο ναυπηγικό σχέδιο, που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων κατασκευή αεροπλανοφόρου (SLpress, 2024) και μεγάλου αριθμού φρεγατών και υποβρυχίων (Geostratigika, 2024). Σημαντικό στοιχείο που αποδεικνύει τον τουρκικό αναθεωρητισμό είναι η αποχώρηση της χώρας από τη διεθνή συνθήκη CFE στις 08 Απριλίου 2024, η οποία αφορά στον περιορισμό των στρατιωτικών εξοπλισμών, έτσι ώστε να προωθείτε η ειρήνη και η σταθερότητα (In, 2024).

Συνδέοντας τα παραπάνω δεδομένα με το θεωρητικό πλαίσιο της διατριβής, διαφαίνεται ότι η πολιτική ελίτ της Τουρκίας σίγουρα εμπνέεται από τα διδάγματα της ρεαλιστικής προσέγγισης των Διεθνών Σχέσεων. Όλες οι ενέργειές τους αποσκοπούν στην αύξηση της ισχύος, σκληρής και ήπιας. Η Άγκυρα αποτελεί ένα δρώντα που επιδιώκει να καταστεί ο αδιαφιλονίκητος ηγέτης στην περιοχή και δεν την ενδιαφέρει εάν οι υπόλοιπες δυνάμεις την αναγνωρίσουν ως κυρίαρχη περιφερειακή δύναμη οικειοθελώς είτε καταναγκαστικά. Είναι μία καθαρά αναθεωρητική δύναμη που έχει προβεί πολλές φορές σε μονομερείς ενέργειες εις βάρος των γειτόνων της και προτιμά να προλαμβάνει καταστάσεις και να στρώνει κατά το δοκούν το δρόμο για να επιτύχει τους στόχους της. Τέλος, έχει επιλέξει την ηγεμονία σαν στρατηγική και έχει επενδύσει τόσο στην εσωτερική (οικονομία, ένοπλες δυνάμεις) όσο και στην εξωτερική της ενδυνάμωση (Ρωσία, πάτρωνες των μουσουλμανικών πληθυσμών, κράτη Αφρικής). Αξιοποιεί τον πειθαναγκασμό. Δεν έχει διστάσει να δημιουργήσει κρίσεις στα σύνορά της και να καταφύγει στον πόλεμο, με περιορισμένης κλίμακας επιχειρήσεις. Εάν και εφόσον υλοποιήσει το εξοπλιστικό της πρόγραμμα τότε αυξάνεται η πιθανότητα να κλιμακώσει ακόμη περισσότερο τις ανατρεπτικές της ενέργειες και να υιοθετήσει μία πιο άμεση προσέγγιση στην αντιπαράθεσή της με τους υπόλοιπους δρώντες.

4.3 Προκλήσεις για την Ελλάδα

Στην παρούσα ενότητα θα αναλυθούν οι προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η Ελλάδα, προκειμένου να καταφέρει να παραμείνει μία ισχυρή δύναμη στην περιοχή και ταυτόχρονα να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει την Τουρκία, εφόσον απαιτηθεί στο μέλλον, επί ίσοις όροις. Θα αναλυθούν αρχικά οι προκλήσεις στο εσωτερικό του κρατικού μηχανισμού και στη συνέχεια στο εξωτερικό.

4.3.1 Εσωτερικό

Όπως φαίνεται στον πίνακα 5 της προηγούμενης ενότητας του κεφαλαίου, η Ελλάδα είναι μία χώρα με μικρή σχετικά έκταση και πληθυσμό, της οποίας το οικονομικό αποτύπωμα είναι μετρίου μεγέθους. Παρατηρώντας, όμως, τα δεδομένα του, βλέπουμε ότι ο πληθυσμός παρουσιάζει μία ετήσια ποσοστιαία μείωση, της τάξης του 1,4%, ποσοστό διόλου αμελητέο (κάθε χρόνο μειώνεται ο πληθυσμός κατά 147 χιλιάδες). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο πληθυσμός μιας χώρας αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο που επηρεάζει τη συνολική ισχύ αυτής γενικότερα (Κουσκουβέλης, 2005, σελ. 213), αλλά και των περιφερειακών δυνάμεων ειδικότερα (Nolte, 2010, σελ. 889 - 890). Η μείωση του πληθυσμού συνεπάγεται ταυτόχρονα και γήρανση του πληθυσμού. Το συγκεκριμένο ζήτημα έχει πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις (Πουλοπούλου, 1983, σελ. 48 - 49). Επηρεάζεται η οικονομία η οποία βλέπει τους καταναλωτές συνεχώς να μειώνονται και η εγχώρια αγορά ολοένα και συρρικνώνεται. Επηρεάζεται η κοινωνική συνοχή, καθώς, όντας μία χώρα που αποτελεί πύλη εισόδου και παραμονής μεταναστών, μειώνεται η εθνική ομοιογένεια. Αντίστοιχα οι ένοπλες δυνάμεις, που βασίζονται στην εφεδρεία, παρακολουθούν ότι η δεξαμενή προσωπικού τους γίνεται όλο και μικρότερη. Όλα αυτά μαζί έχουν πολιτικό κόστος για την εκάστοτε κυβέρνηση. Για να αντιμετωπιστεί το συγκεκριμένο ζήτημα είναι αναγκαίο να υπάρξει η πολιτική θέληση και η οικονομική ενίσχυση των νοικοκυριών (Μπαλούρδος, 1997, σελ. 38 -39), τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Το δημογραφικό πρόβλημα

αποτελεί μείζον ευρωπαϊκό ζήτημα, που απαιτεί άμεσα λύση, τα αποτελέσματα της οποίας θα φανούν στο μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο μέλλον.

Το δεύτερο μείζον ζήτημα που πρέπει να αντιμετωπιστεί ολιστικά από την Ελλάδα είναι η πολιτική της κατάσταση και πιο συγκεκριμένα, η απουσία συνέχειας σε αυτή. Απεναντίας, με την εναλλαγή των κυβερνήσεων είναι συνηθισμένο το φαινόμενο της αλλαγής πλεύσης σε πολιτικά, οικονομικά (Φλούρος, 2022, σελ. 100), ακόμη και εθνικά θέματα (ΥΠΕΞ, 2019). Η πολιτική σκηνή της Ελλάδας, δυστυχώς, χαρακτηρίζεται από ιδιοτέλεια, προσωπικό και κομματικό κέρδος (Συρίγος, 2022, σελ. 333), χαρακτηριστικό που παρατηρείται από τη μεταπολίτευση έως και σήμερα. Δεν υπάρχει κοινή γραμμή στα πολιτικά ζητήματα που άπτονται της εθνικής ασφάλειας και οικονομίας. Η παρούσα διατριβή πραγματεύεται ουσιαστικά την υποβόσκουσα αντιπαλότητα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Η Άγκυρα, λόγω των αναθεωρητικών σχεδίων της λαμβάνει σοβαρά υπόψη της αυτό το ενδεχόμενο. Αντίθετα, η Αθήνα αντιμετωπίζει το ζήτημα σπασμωδικά. Μόνο μετά τα επεισόδια στον Έβρο του 2020 (Κολοβός, 2020, σελ. 8 -12) και την κρίση στην Α. Μεσόγειο το καλοκαίρι του ίδιου έτους (Euronews, 2020), φάνηκε να αντιμετωπίζει το ζήτημα με τη δέουσα προσοχή. Ωστόσο, σε αυτά τα ζητήματα η κοινή γνώμη και το κατά πόσο στηρίζουν την εκάστοτε κυβέρνηση παίζει καίριο ρόλο, καθώς έτσι νομιμοποιούνται οι ενέργειές τους. Η Αθήνα στα τέλη του 20^{ου} και αρχές του 21^{ου} αιώνα, καλλιέργησε την προπαγάνδα υπέρ της ελληνοτουρκικής φιλίας (Συρίγος, 2022, σελ. 539), βασιζόμενη στις αρχές του ιδεαλισμού για να αποφύγει νέα κρίση μετά τα Ίμια και να εξομαλυνθούν οι διμερείς σχέσεις. Επίσης, πάνω στον ιδεαλισμό βασίζεται και η Διακήρυξη των Αθηνών στις 7 Δεκεμβρίου 2023. Η Ελλάδα δεν πρέπει να εθελουφλεί απέναντι στην εξ' ανατολών απειλή και θα πρέπει τάχιστα να προετοιμάσει την κοινή γνώμη για μία ενδεχόμενη αντιπαράθεση με την Τουρκία, είτε μικρής είτε μεγάλης έντασης. Εάν το καταφέρει, τότε θα μπορέσει πιο εύκολα να στρέψει ολόκληρο τον κρατικό μηχανισμό προς αυτή την κατεύθυνση και να προετοιμαστεί καλύτερα. Μέχρι τώρα, δεν φαίνεται ότι υπάρχει αυτή η ηγετική φυσιογνωμία που θα μπορέσει να ενώσει την πολιτική ελίτ του τόπου, να προετοιμάσει ανάλογα τους πολίτες και το κράτος σαν σύνολο για αυτόν τον αγώνα.

Το τρίτο σημαντικό εσωτερικό ζήτημα αφορά στην οικονομία του κράτους. Η Ελλάδα πέρασε μία οικονομική κρίση από το 2009 έως το 2018, η οποία μείωσε σε μεγάλο βαθμό τη δυναμική της και το βιοτικό επίπεδο των πολιτών της (Στουρνάρας, 2020), μειώνοντας κατά 25% το συνολικό ΑΕΠ της. Κατά την αντιμετώπιση της κρίσης με τα λεγόμενα πακέτα λιτότητας και τα μνημόνια, η κρίση εντάθηκε και αυξήθηκαν οι κοινωνικές ανισότητες. Μειώθηκε το κατά κεφαλήν εισόδημα. Η κρίση έβλαψε τη βαριά βιομηχανία, τη ναυτιλία, τον τουρισμό, το τραπεζικό σύστημα και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, αρκετές από τις οποίες χρεοκόπησαν ή μετακινήθηκαν σε άλλες χώρες. Παρόλο που η Ελλάδα έχει εξέλθει από αυτή την κρίση, αντιμετωπίζει ακόμη τις συνέπειές της και το ΑΕΠ δεν έχει επανέλθει ακόμη στα προ της κρίσης επίπεδα. Αυτή η οικονομική αποδυνάμωση έβαλε την άμυνα και την εξωτερική πολιτική σε δεύτερη μοίρα (Συρίγος, 2022, σελ. 800). Πρωταρχικός στόχος των κυβερνήσεων ήταν η έξοδος από την κρίση. Η ελληνική οικονομία ταλανίζεται από υψηλό ποσοστό ανεργίας, που ανέρχεται στο 10,8% και υψηλό πληθωρισμό στο 9,6% [data.worldbank (β)]. Το κόστος ζωής έχει αυξηθεί κατακόρυφα. Η Αθήνα, ταυτόχρονα με την εξυγίανση της οικονομίας της, οφείλει να ακολουθεί τις επιταγές της Ε.Ε. αναφορικά με την οικονομία και την ενεργειακή ασφάλεια, το οποίο έχει εξίσου σημαντικό κόστος, καθώς δεν μπορεί να διανείμει τους πόρους της κατά το δοκούν. Ταυτόχρονα, ο ενεργειακός ανταγωνισμός στην Α. Μεσόγειο και το Αιγαίο είναι μεγάλος, διότι αποτελούν περιοχές με πιθανά κοιτάσματα. Η Ελλάδα, με βάση το Διεθνές Δίκαιο έχει δικαιώματα έρευνας και εξόρυξης στην περιοχή, τα οποία όμως η Άγκυρα θα επιδιώξει, στην χειρότερη περίπτωση, να τα ακυρώσει, στην καλύτερη, να δυσχεράνει το έργο της Αθήνας. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η οικονομία, όντας στοιχείο της σκληρής ισχύος, παρουσιάζει ποικιλία προκλήσεων στη χώρα, τις οποίες πρέπει να αντιμετωπίσει με επιτυχία, προκειμένου να μπορέσει να πορευτεί στο μέλλον με αξιώσεις.

Τέλος, η τελευταία σημαντική πρόκληση είναι η διατήρηση αξιόμαχων και ετοιμοπόλεμων ενόπλων δυνάμεων, το οποίο έχει τεράστιο κόστος για την οικονομία. Είναι, όμως, ένα αναγκαίο κακό. Η οικονομική κρίση επέφερε μείωση του αμυντικού προϋπολογισμού το 2010 κατά 11% και το 15ετές εξοπλιστικό πλάνο

για τα έτη 2011 - 2025 μειώθηκε κατά 70% (Τα Νέα, 2011). Κατά την κρίση δεν αγοράστηκαν νέα κύρια οπλικά συστήματα, παρά μόνο συντηρήθηκαν τα υπάρχοντα. Γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι αυτά τα προβλήματα συσσωρεύονται και δεν μπορούν να λυθούν από τη μια στιγμή στην άλλη, κάτι που επηρεάζει τόσο την επιχειρησιακή διαθεσιμότητα των μέσων, αλλά και την ετοιμότητα του στρατεύματος. Η κρίση μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας στην Α. Μεσόγειο το καλοκαίρι του 2020 κατέδειξε στην Αθήνα την επιτακτική ανάγκη να διατηρεί ετοιμοπόλεμες και αξιόμαχες Ένοπλες Δυνάμεις, γεγονός που την οδήγησε να επενδύσει μεγάλα χρηματικά ποσά στην ενίσχυσή τους. Ωστόσο, η Ελλάδα δεν πρέπει να μπει σε έναν ανταγωνισμό με την Τουρκία σχετικά με την ποσότητα των εξοπλισμών. Εάν το κάνει, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα βγει χαμένη, λόγω των οικονομικών διαφορών σε απόλυτα μεγέθη. Δεν είναι εφικτό να επιτύχει ποσοτική υπεροχή εις βάρος της Άγκυρας (Πλατιάς, 1997, σελ. 207). Αντίθετα, πρέπει να επενδύσει στην ποιοτική υπεροχή του στρατεύματος. Τέλος, έχει ήδη προαναφερθεί ότι η Άγκυρα έχει επιτύχει υψηλή αυτάρκεια στην εγχώρια αμυντική βιομηχανία. Αντίθετα, η Ελλάδα έχει απαξιώσει εδώ και δεκαετίες αυτόν τον τομέα (Συρίγος, 2022, σελ. 560 – 565). Η αμυντική βιομηχανία, παρόλο το κόστος της, παρέχει ευελιξία και αυτονομία στις ένοπλες δυνάμεις, αδιάλειπτο εφοδιασμό, τεχνογνωσία και υψηλή τεχνολογία, θέσεις εργασίας και οικονομικά οφέλη σε περίπτωση εξαγωγών εξοπλισμού σε τρίτες χώρες. Είναι ένας τομέας άρρηκτα συνδεδεμένος με το αξιόμαχο των στρατών παγκοσμίως και η ανάπτυξή του πρέπει να αποτελεί μονόδρομο για το κράτος.

4.3.2 Εξωτερικό

Οι προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η χώρα στο εξωτερικό είναι αρχικά η υλοποίηση των υποχρεώσεων της έναντι των συμμαχιών και των οργανισμών στους οποίους συμμετέχει. Σε αυτές περιλαμβάνονται οι διάφορες επιταγές και οδηγίες της Ε.Ε., όπως η ενεργειακή ασφάλεια (Φλούρος, 2022, σελ.

83) και η μετάβαση στην πράσινη ενέργεια (Μαρής και Φλούρος, 2021, σελ. 6). Το κόστος μετάβασης της οικονομίας είναι μεγάλο, αλλά μακροπρόθεσμα η χώρα θα βγει ωφελημένη. Αναφορικά με το ΝΑΤΟ καλείται να συμμετέχει σε αποστολές διατήρησης της ειρήνης (πχ. Κόσοβο) ή περιπολίες σε διεθνή ύδατα (πχ. Επιχείρηση Prosperity Guardian στην Ερυθρά Θάλασσα). Σύμφωνα με την ιστοσελίδα του ΓΕΕΘΑ, οι ένοπλες δυνάμεις αυτή τη στιγμή συμμετέχουν σε 11 διεθνείς αποστολές (ΓΕΕΘΑ, 2024). Παρόλο που αυτές οι προκλήσεις απαιτούν τη δέσμευση προσωπικού, μέσων και κονδυλίων, παρέχουν σημαντικά πλεονεκτήματα στην Αθήνα, όπως η παρεχόμενη εμπειρία στο προσωπικό και διπλωματικά οφέλη, καθώς δεν μπορεί μία χώρα μόνο να ζητά από τη διεθνή κοινότητα χωρίς να προσφέρει απολύτως τίποτα.

Η επόμενη πρόκληση είναι να βγει όσο το δυνατόν πιο αλώβητη από τις διεθνείς εξελίξεις. Η γεωγραφική θέση της χώρας βρίσκεται εγγύς σε περιοχές που αυτή τη στιγμή φλέγονται και παρουσιάζουν αστάθεια και αβεβαιότητα. Στα βόρεια η Ρωσία και η Ουκρανία βρίσκονται σε πόλεμο από το 2022 (Euronews, 2022), προκαλώντας μία επισιτιστική και ενεργειακή κρίση διαρκείας. Στα ανατολικά το Ισραήλ μάχεται ενάντια στη Χαμάς (Καθημερινή, 2023), που υποστηρίζεται από το Ιράν, τους Χούθι και όχι μόνο. Ουδείς είναι σε θέση να γνωρίζει πόση διάρκεια θα έχουν αυτές οι κρίσεις ή εάν θα εμφανιστούν και νέες. Τα εμπλεκόμενα μέρη στην περιοχή είναι πολλά, ισχυρά και έχουν αντικρουόμενα συμφέροντα. Κανείς δεν γνωρίζει πώς θα εξελιχθούν τα πράγματα και ποια τροπή θα πάρουν. Για αυτόν το λόγο η Ελλάδα πρέπει να έχει πάντα αυξημένη ετοιμότητα και προνοητικότητα, προκειμένου να δύναται να αντιμετωπίσει μία πιθανή δυσάρεστη εξέλιξη.

Ωστόσο, η σημαντικότερη απειλή – πρόκληση για την Ελλάδα, προερχόμενη από το εξωτερικό είναι η ίδια η Τουρκία και ο αναθεωρητισμός της, ο οποίος αποτελεί προάγγελο επιθετικότητας. Η Τουρκία θεωρεί την Ελλάδα ως τον μεγαλύτερη απειλή της, διότι ουσιαστικά αποτελεί το σημαντικότερο εμπόδιο στην επίτευξη του ελέγχου του Αιγαίου και της Α. Μεσογείου, τα οποία θεωρεί τον ζωτικό της χώρο (Νταβούτογλου, 2010, σελ. 266 – 274). Δεν είναι τυχαίο το γεγονός που έχει επενδύσει στην εσωτερική της ενδυνάμωση τόσο πολύ. Οι

διαφορές των δύο χωρών είναι αρκετές και παρέχουν πληθώρα αφορμών για όξυνση των σχέσεων. Μεταξύ αυτών είναι η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, η επέκταση των χωρικών υδάτων, η ανακήρυξη ΑΟΖ, τα όρια του FIR Αθηνών, το Κυπριακό ζήτημα, οι γκρίζες ζώνες και η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης (Συρίγος, 2022, σελ. 763 – 764). Αγκάθι στις διμερείς σχέσεις είναι το *casus belli* της Τουρκίας, σε περίπτωση επέκτασης των χωρικών υδάτων εκ μέρους της Ελλάδας στα 12 ν.μ. (Συρίγος, 2022, σελ. 445 – 448). Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι η Ελλάδα αναγνωρίζει μόνο το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας, έχοντας ως οδηγό το Διεθνές Δίκαιο και το Δίκαιο της Θάλασσας. Αντίθετα, η Άγκυρα δεν το έχει συνυπογράψει και το εφαρμόζει όπου και όταν την συμφέρει (UN Convention, 1982). Επίσης, συχνά προβαίνει σε μονομερείς ενέργειες (βλ. τουρκολιβυκό μνημόνιο, έρευνες σε ελληνική υφαλοκρηπίδα και κυπριακή ΑΟΖ). Οι παραπάνω διαφορές σε συνδυασμό με τον μακροπρόθεσμο σχεδιασμό της Τουρκίας και την επιδιωκόμενη υπεροχή έναντι των γειτόνων της, αποτελούν τη μεγαλύτερη πρόκληση για τη χώρα μας, διότι καλείται να αντιδράσει σε αυτές τις βλέψεις. Η κατάλληλη προπαρασκευή προϋποθέτει λεπτομερή κεντρικό σχεδιασμό, αποκεντρωτική εκτέλεση και έχει μεγάλο χρηματικό κόστος. Οφείλει να προετοιμαστεί για το χειρότερο σενάριο και να αυξάνει την ισχύ της, σκληρή και ήπια, σε κάθε ευκαιρία, διαφορετικά θα καταλήξει να είναι υποχείριο της Άγκυρας και θα απωλέσει την κυριαρχία της και τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτή σε μεγάλη έκταση, μη μπορώντας να της αντισταθεί ισότιμα.

Στην παρούσα ενότητα εντοπίσαμε τις εσωτερικές και εξωτερικές προκλήσεις που θα πρέπει να αντιμετωπίσει η Ελλάδα. Συνοψίζοντας, απαιτείται να βρει λύση σε πληθώρα σημαντικών ζητημάτων, όπως το δημογραφικό, η ανάπτυξη της οικονομίας και η ενίσχυση των αμυντικών δυνατοτήτων της. Αυτά είναι τα προαπαιτούμενα προκειμένου να μπορέσει να σταθεί στα ίσια απέναντι στον τουρκικό αναθεωρητισμό. Στην επόμενη, θα αναλύσουμε τη στρατηγική και τις ενέργειες της να τα επιλύσει.

4.4 Στρατηγική της Ελλάδας

Σε αυτή την ενότητα θα καταγράψουμε τη στρατηγική που εφαρμόζει η Ελλάδα αναφορικά με την εσωτερική και εξωτερική της εξισορρόπηση. Θα απαντήσουμε στο ερώτημα εάν η στρατηγική της είναι αποτελεσματική για την επίλυση των προκλήσεων που αναλύθηκαν προηγουμένως. Τέλος, θα συνδέσουμε τη στρατηγική της με το θεωρητικό πλαίσιο της διατριβής.

4.4.1 Εσωτερική Ενδυνάμωση

Εδώ θα αναλύσουμε τις ενέργειες της Ελλάδας που αποσκοπούν στην αύξηση της ισχύος της και την ενίσχυση των δυνατοτήτων της. Αρχικά θα μελετήσουμε τον οικονομικό τομέα και θα ακολουθήσει η εθνική άμυνα.

Η Ελλάδα, ως κράτος-μέλος της Ε.Ε. εφαρμόζει τις οδηγίες της σχετικά με την Ενεργειακή Ασφάλεια. Ο στόχος που έχει τεθεί είναι η μείωση του κόστους παραγωγής, διανομής και αποθήκευσης της ενέργειας, προκειμένου να καταστεί η οικονομία πιο ανταγωνιστική (Φλούρος, 2022, σελ. 83). Ταυτόχρονα παρατηρείται προσπάθεια αύξησης παραγωγής της εγχώριας ενέργειας, με αξιοποίηση των εθνικών κοιτασμάτων. Επιδιώκεται η εισαγωγή ενέργειας από πληθώρα διαφορετικών πηγών και αγωγών, για να μειωθεί το ποσοστό εξάρτησης από τη Ρωσία (IENE, 2019, σελ. 108 - 112), η πολιτική της οποίας δεν είναι αξιόπιστη και σταθερή, ειδικά τα τελευταία χρόνια με τον πόλεμο στην Ουκρανία. Επίσης, η Ευρώπη έχει θέσει ως στόχο να καταστούν οι οικονομίες της πράσινες έως το 2050 (Μαρής και Φλούρος, 2021, σελ. 6). Για αυτό τον λόγο η Αθήνα πλέον επενδύει αρκετά για να υλοποιηθεί ομαλά αυτή η μετάβαση. Την δεδομένη στιγμή η χώρα εισάγει το 71% της αναγκαίας ενέργειας (Χαροκόπος, 2020), που αποδεικνύει ότι το επίπεδο αυτάρκειας κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα. Ωστόσο, σύμφωνα με την

Έκθεση του IENE, η χώρα προσπαθεί να αξιοποιήσει, εντατικότερα, συγκριτικά με το παρελθόν, το σύνολο των δυνατοτήτων της. Προσπαθεί να εκσυγχρονίσει την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας και επενδύει στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Υλοποιεί έρευνες για κοιτάσματα πετρελαίου και αερίου (Νέα, 2024). Οριοθέτησε ΑΟΖ με την Ιταλία (Καθημερινή, 2020) και την Αίγυπτο (CNN, 2020). Συνήψε ενεργειακές συμφωνίες με Ισραήλ και Κύπρο (DW, 2023). Επιδιώκει να μετατραπεί σε κέντρο διαμετακομιδής ενέργειας, με τη συμμετοχή στον αγωγό East Med (ΔΕΠΑ, 2020). Μειώνει τις εισαγωγές αερίου από τη Μόσχα, χάρη στην λειτουργία του σταθμού της Ρεβυθούσας (IENE, 2019). Φαίνεται ότι η οικονομία έχει μπει σε τροχιά ανάπτυξης μετά την κρίση, αλλά ακόμη δεν έχει φτάσει τα προ κρίσης επίπεδα. Το εκτιμώμενο ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ για το 2022 ήταν στο 5,6% [world.databank (b)], ξεπερνώντας το μέσο όρο της Ευρώπης. Έχουν ληφθεί μέτρα ενίσχυσης των νοικοκυριών με παροχή βοηθημάτων, τα οποία, όμως, δεν αρκούν για την καταπολέμηση του δημογραφικού προβλήματος. Προς το παρόν δεν διαθέτει επάρκεια και εύκολη πρόσβαση σε πόρους, αλλά έχει προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για να τους αποκτήσει. Εξαιτίας του μεταβατικού σταδίου της οικονομίας η δεκτικότητα των υποδομών και η αντοχή της οικονομίας βρίσκονται σε μέτρια επίπεδα. Ωστόσο, η Αθήνα βρίσκεται στο σωστό μονοπάτι να εξασφαλίσει την ενεργειακή ασφάλεια και την ανάπτυξη της οικονομίας της, τα οποία θα χρηματοδοτήσουν την προσπάθειά της να αντισταθεί στις βλέψεις της Τουρκίας.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στην στρατηγική που υλοποιείται στο πλαίσιο της ενίσχυσης της άμυνας της χώρας. Όπως προαναφέρθηκε, η επένδυση στις ένοπλες δυνάμεις μειώθηκε δραστικά λόγω της κρίσης, το οποίο σε συνδυασμό με την απουσία συνέχειας στην εξωτερική πολιτική και τον μικροκομματισμό, τις άφησε στο περιθώριο. Μονάχα η κρίση με την Τουρκία το 2020 στον Έβρο και την Α. Μεσόγειο ξύπνησε από τον λήθαργο το πολιτικό σύστημα, το οποίο θορυβήθηκε και αποφάσισε να επενδύσει πλέον σημαντικά ποσά για την βελτίωση των δυνατοτήτων τους. Για το 2024 μόνο αυξήθηκε ο αμυντικός προϋπολογισμός κατά 7,4% (Πτήση, 2023). Αποφασίστηκε η ενίσχυση του στόλου μαχητικών αεροσκαφών της Πολεμικής Αεροπορίας με μαχητικά πέμπτης γενιάς F35 και ο

εκσυγχρονισμός των F16 στην έκδοση Viper, την πλέον εξελιγμένη. Αγοράστηκαν τα Rafale με σύγχρονα οπλικά συστήματα. Το Πολεμικό Ναυτικό θα αποκτήσει τρεις νέες φρεγάτες που εξειδικεύονται στην αντιαεροπορική άμυνα. Μελετάται η απόκτηση κορβेटών. Θα εκσυγχρονιστούν οι υπάρχουσες φρεγάτες τύπου MEKO. Ο Στρατός Ξηράς έχει ενισχύσει σημαντικά τον εξοπλισμό των δυνάμεων ειδικών επιχειρήσεων. Προμηθεύτηκε νέα τεθωρακισμένα οχήματα μάχης (Marder, M1117). Απέκτησε νέα επιθετικά ελικόπτερα αναγνώρισης (Kiowa) και αναμένεται η παραλαβή νέων ελικοπτέρων μεταφοράς προσωπικού (Blackhawk). Αγοράστηκαν νέα αντιαρματικά όπλα νέας τεχνολογίας. Ταυτόχρονα γίνεται προσπάθεια απόκτησης μη επανδρωμένων αεροσκαφών, είτε με αγορά από άλλα κράτη είτε με εγχώρια κατασκευή τους. Θα ενισχυθεί το σύστημα αεράμυνας της χώρας με συστήματα τύπου θόλου, για καταπολέμηση απειλών από βαλλιστικούς πυραύλους και drone (σ.σ. όλα τα ανωτέρω εξοπλιστικά καταγράφονται στην Αμυντική Βίβλο 2023 -2024). Επιπλέον, όλες οι συμβάσεις προβλέπουν τεχνική υποστήριξη και επιδιώκεται να μετέχουν στα προγράμματα ελληνικές εταιρείες. Γίνεται προσπάθεια αναγέννησης της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας (Ροζολής, 2024). Εάν το κράτος θέλει να έχει σημαντικές πιθανότητες επιτυχίας στο μέλλον, δεν πρέπει να αφήσει αυτή την προσπάθεια να βαλτώσει. Αντίθετα, οφείλει να βοηθήσει τη συγκεκριμένη βιομηχανία να αναπτυχθεί, κάτι που θα παρέχει σημαντικά πλεονεκτήματα, όπως αυτά καταγράφηκαν στην ενότητα 4.3.1.. Ταυτόχρονα, για να καταπολεμηθεί το κύμα φυγής από τις ένοπλες δυνάμεις, η κυβέρνηση προχώρησε στην αύξηση των μισθών και στην αύξηση του ποσού που προορίζεται για τα λειτουργικά του έξοδα, προκειμένου να κάνει καλύτερες τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας.

Μελετώντας τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι οι εν λόγω ενέργειες αποσκοπούν στη διατήρηση του ισοζυγίου δυνάμεων στην αναλογία 7 προς 10, όπως αυτή θεσπίστηκε από τις ΗΠΑ το 1976 (Συρίγος, 2022, σελ. 312) και στοχεύουν στην ποιοτική υπεροχή των ελληνικών όπλων σε δεδομένο χρόνο και τόπο. Επίσης, γίνεται αντιληπτό ότι θέλει να καταστήσει τις ένοπλες δυνάμεις ικανές να επιχειρήσουν στο Θέατρο της Α. Μεσογείου, με την ενίσχυση των αεροναυτικών της δυνάμεων και την αναβάθμιση της Κρήτης.

Στην παρούσα ενότητα μελετήσαμε τη στρατηγική που εφαρμόζει το κράτος για να επιτύχει την εσωτερική εξισορρόπηση και να βελτιώσει τις ικανότητες και την ισχύ της. Στη συνέχεια της διατριβής θα αναφερθούμε στην εξωτερική εξισορρόπηση.

4.4.2 Εξωτερική Ενδυνάμωση

Τώρα θα εντοπίσουμε τις δράσεις της Ελλάδας που σχετίζονται με τη σύναψη συμμαχιών και συμφωνιών με τρίτα κράτη, προκειμένου να εξασφαλίσει τα συμφέροντά της. Αρχικά η Ελλάδα ανήκει στην Ε.Ε. και το ΝΑΤΟ, οργανισμοί που τις προσδίδουν κύρος, μία σχετική ασφάλεια και πολιτική υποστήριξη. Η Ε.Ε, παρόλο που αποτελεί έναν οικονομικό και τεχνολογικό γίγαντα, στέκεται σε ξύλινα πόδια, καθώς τα κράτη-μέλη δεν έχουν καταφέρει να σχεδιάσουν και υλοποιήσουν μία κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική συλλογικής άμυνας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020), καθώς κάθε κράτος έχει τα δικά του συμφέροντα και προτεραιότητες και εκλαμβάνει τις απειλές διαφορετικά από τα υπόλοιπα. Ο ευρωστρατός ουδέποτε υλοποιήθηκε. Αυτό σημαίνει ότι, σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, η Αθήνα δεν μπορεί να ελπίζει σε ευρωπαϊκά στρατεύματα. Άλλωστε αυτό γίνεται εμφανές και στη σύγκρουση στην Ουκρανία, όπου η Δύση την ενισχύει οικονομικά και εξοπλιστικά. Καμία χώρα δεν έχει στείλει επίσημα στρατεύματα. Αναφορικά με το ΝΑΤΟ, αμφότερες οι χώρες εντάχθηκαν το 1952 (Συρίγος, 2022, σελ. 110). Σύμφωνα με το καταστατικό του, όλα τα ενταγμένα κράτη είναι υποχρεωμένα να επιλύουν τις διαφορές τους με ειρηνικά μέσα και να αποφεύγουν τη χρήση ένοπλης βίας, παρά μόνο σε περίπτωση που κράτος σύμμαχος δεχτεί ένοπλη επίθεση από τρίτο (ΝΑΤΟ, 1949). Όταν οι διμερείς σχέσεις εκτραχύνθηκαν (Κύπρος 1974, Πίρι Ρέις 1987, Ίμια 1996, Α. Μεσόγειο 2020) (Συρίγος, 2022, σελ. 231, 378, 473) το ΝΑΤΟ κρατούσε μάλλον ίσες αποστάσεις και συνιστούσε ηρεμία, αυτοσυγκράτηση και διάλογο. Μάλιστα, το 1974 η Ελλάδα αποχώρησε από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, ως αντίδραση

στην αδυναμία συγκράτησης της Τουρκίας. Γίνεται αντιληπτό, ότι σε περίπτωση κρίσης η έμπρακτη συνδρομή αυτών των οργανισμών προς την Ελλάδα κρίνεται αμφίβολη, με αποτέλεσμα να γίνεται επιτακτική ανάγκη να βασίζεται στις δυνάμεις της.

Επιπλέον η Ελλάδα επιδιώκει να βελτιώνει εξίσου τις διμερείς σχέσεις με λοιπές δυνάμεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι σχέσεις της με τις ΗΠΑ που πλέον βρίσκονται σε ιστορικά υψηλά επίπεδα, όπως αυτές επιβεβαιώθηκαν κατά την επίσκεψη Μπλίνκεν στην Αθήνα τον Φεβρουάριο του 2023 (ΥΠΕΞ, 2023). Η απομάκρυνση της Τουρκίας από τη Δύση και η προσέγγισή της με την Ρωσία, οδήγησε την Ουάσιγκτον να βρει πιο αξιόπιστο σύμμαχο στην περιοχή. Η συνεργασία των δύο χωρών σε οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο έχει αυξηθεί και πλέον σταθμεύουν ισχυρές αμερικανικές δυνάμεις στη Σούδα και την Αλεξανδρούπολη. Η Γαλλία αποδείχτηκε ένας σημαντικός εταίρος της Αθήνας, ιδιαίτερα στην κρίση του 2020 και έπειτα, με την σύναψη αμυντικής συνεργασίας, την αγορά στρατιωτικού εξοπλισμού και την άσκηση πίεσης προς την Τουρκία (Έθνος, 2021). Σημαντική συμμαχία είναι και η λεγόμενη 3 +1, με το Ισραήλ, την Κύπρο και τις ΗΠΑ (Φλούρος, 2022, σελ. 111). Αυτή η συμμαχία υλοποιήθηκε για να αντιμετωπιστεί ο τουρκικός επεκτατισμός και προκλήσεις στην Α. Μεσόγειο, οι οποίες θα πλήξουν ζωτικά συμφέροντα τους. Οι τρεις κύριες χώρες του συνασπισμού έχουν εντείνει τη στρατιωτική συνεργασία τους σημαντικά. Επίσης, η Αθήνα ήρθε πιο κοντά με την κυβέρνηση της Αιγύπτου, τόσο με οικονομικές συμφωνίες (CNN, 2024) όσο και με στρατιωτικά γυμνάσια, τα οποία πραγματοποιούνται από το 2017 και έπειτα σε ετήσια βάση με την πολυεθνική άσκηση Μέδουσα.

Πέραν των στρατιωτικών συμμαχιών, η Ελλάδα έχει συνάψει αρκετές οικονομικές συμφωνίες με εταίρους στον τομέα της ενέργειας, όπως αναλύθηκε προγενέστερα. Αυτές οι συμφωνίες, εκτός από το οικονομικό όφελος, ενισχύουν πολιτικά και διπλωματικά το κράτος. Αυξάνεται η επιρροή και το κύρος της χώρας σε διεθνές επίπεδο. Προάγεται η ασφάλεια και η σταθερότητα στην περιοχή, καθώς όταν εμπλέκονται αρκετές χώρες σε ένα εγχείρημα (βλ. αγωγός TAP), τότε είναι

δυσκολότερο για την Τουρκία να προβεί σε αναθεωρητικές ενέργειες, επειδή η αντίδραση τους θα είναι μεγαλύτερη. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι στο πλαίσιο της εξωτερικής εξισορρόπησης, γίνεται προσπάθεια αύξησης τόσο της σκληρής όσο και της ήπιας ισχύος της χώρας.

Έχοντας αναφερθεί στην προσπάθεια της Ελλάδας να ενδυναμωθεί εξωτερικά, είναι σώφρον να γίνει μία σύντομη περιγραφή των εμπλεκόμενων μερών που έχουν συμφέροντα στην περιοχή, καθώς και στις συνεργασίες και πιθανές συμμαχίες που αναπτύσσονται. Η Ελλάδα μαζί με το Ισραήλ, την Κύπρο και τις ΗΠΑ έχουν ιδρύσει τη συμμαχία 3 + 1. Η Αθήνα συνεργάζεται πλέον στενά με την Αίγυπτο, η οποία με τη σειρά της έχει αναπτύξει στενές σχέσεις με τη Σαουδική Αραβία (Balzacq, Dombrowski and Reich, 2019, σελ. 244). Η Τουρκία συνεργάζεται στενά με τη Ρωσία, τη Συρία, τη Λιβύη και τον Λίβανο. Επίσης, η Ρωσία και το Ιράν αποτελούν στενούς συνεργάτες στον οικονομικό και αμυντικό τομέα. Η ΕΕ, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία διατηρούν καλές σχέσεις με το Ισραήλ. Η Κίνα έχει επενδύσει μεγάλα ποσά στην περιοχή με την πρωτοβουλία Belt and Road Initiative (Balzacq, Dombrowski and Reich, 2019, σελ. 83). Παρατηρούμε λοιπόν ότι στην Ανατολική Μεσόγειο δραστηριοποιούνται πολλά και ισχυρά κράτη, κάνοντας τη διατήρηση της ισορροπίας και του στάτους κβο μία δύσκολη υπόθεση.

4.4.3 Είναι επαρκής η Ελληνική στρατηγική;

Μελετώντας την εφαρμοζόμενη στρατηγική της Ελλάδας διακρίνουμε ότι έχει θέσει τις σωστές βάσεις για να επιλύσει τις προκλήσεις που αναγνωρίστηκαν. Το δημογραφικό πρόβλημα είναι συνυφασμένο με την οικονομία. Εάν τα οικονομικά μεγέθη αυξάνονται, τόσο πιθανότερο και ευκολότερο είναι να ενισχυθούν τα νοικοκυριά, τα οποία με τη σειρά τους θα βοηθήσουν στην ανατροπή της μείωσης του πληθυσμού. Ωστόσο, το πρόβλημα αυτό δεν δύναται να λυθεί στο άμεσο μέλλον, αλλά είναι χρονοβόρο. Το πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι αρκετά σταθερό αλλά πάσχει από ιδιοτέλεια και μικροκομματισμούς.

Διαφαίνεται ότι από το 2020 και έπειτα, όλα τα κόμματα αναγνώρισαν την απειλή που πρεσβεύει η Τουρκία, αλλά ακόμη δεν έχει επιτευχθεί στο έπακρο η κοινή γραμμή στην σχεδίαση και άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Η οικονομία και η ενεργειακή ασφάλεια έχουν μπει σε σωστό μονοπάτι αλλά χρειάζεται χρόνος για να αποδώσουν καρπούς. Έχει ξεκινήσει εντατικά η ενίσχυση των ενόπλων δυνάμεων, αλλά υπάρχουν ακόμη σημαντικά περιθώρια βελτίωσης. Η ανάγκη ανάπτυξης και επανεκκίνησης της αμυντικής βιομηχανίας είναι πιο επιτακτική από ποτέ. Η ικανοποίηση των διεθνών υποχρεώσεων της χώρας είναι άμεσα εξαρτημένη από την οικονομική της κατάσταση, αλλά της προσφέρουν σημαντικά δευτερογενή οφέλη, τα οποία είναι αναγκαία. Η αντίδραση στις διεθνείς εξελίξεις και το ποσοστό ασφάλειας που απολαμβάνει από τυχόν δυσμενείς συγκυρίες εξαρτάται από την οικονομία και την ανθεκτικότητά της, από την πολιτική κατάσταση και από την πολιτική εθνικής ασφάλειας. Η συμμετοχή της σε διεθνείς οργανισμούς συμβάλλει τα μέγιστα στην σταθερότητα. Τέλος, συγκριτικά με την Τουρκία, η Ελλάδα δεν μπορεί να επιτύχει την ποσοτική υπεροχή, παρά μόνο την ποιοτική. Οι ενέργειές της είναι στραμμένες προς αυτή την κατεύθυνση. Αμφότερες οι χώρες έχουν ξεκινήσει έναν αγώνα δρόμου να ενδυναμωθούν, εσωτερικά και εξωτερικά, προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους, η μεν τη σταθερότητα, η δε την αναθεώρηση.

Τέλος, συγκρίνοντας τη στρατηγική της Ελλάδας με το θεωρητικό πλαίσιο, διαπιστώνουμε ότι έχει δώσει μεγάλη σημασία στην ισχύ της. Επιδιώκει την επαύξηση τόσο της σκληρής όσο και της ήπιας ισχύος. Ως προς τη θεωρία περί περιφερειακών δυνάμεων θα την χαρακτήριζα ως προστάτη, διότι επιθυμεί να προστατέψει το υπάρχον στάτους κβο από την αναθεωρητική πολιτική της Άγκυρας. Αυτό την κάνει μία σταθεροποιητική δύναμη. Οι ενέργειές της είναι πολυμερείς, καθώς συνεργάζεται με πληθώρα γειτονικών κρατών σεβόμενη τα δικαιώματά τους. Επίσης, η ιστορία έχει δείξει ότι συνήθως αντιδρούσε στις εξελίξεις. Από το 2020, όμως και έπειτα, που η κρίση στην Α. Μεσόγειο την αφύπνισε, διαβλέπουμε ότι επιδιώκει να προλαμβάνει πλέον τις εξελίξεις. Σχετικά με την εμπλοκή της στο διεθνή στίβο έχει επιλέξει τη συμμετοχή και η στρατηγικής της είναι η εξισορρόπηση, με την εσωτερική και εξωτερική ενδυνάμωση να

αποτελούν τα σημαντικότερα εργαλεία της πολιτικής της. Αναφορικά με τις αρχές της στρατηγικής έχει επιλέξει την έμμεση προσέγγιση και την αποφυγή εντάσεων με την Τουρκία, αλλά φαίνεται ότι ετοιμάζεται για το επικινδυνότερο σενάριο.

Στο παρόν κεφάλαιο έγινε ανάλυση των επιμέρους ερευνητικών ερωτημάτων και με τα δεδομένα που εξήχθησαν, δόθηκαν απαντήσεις σε αυτά. Στο τελευταίο κεφάλαιο, θα επιδιώξουμε να απαντήσουμε στο κεντρικό ερευνητικό ερώτημα εάν η Αθήνα μπορεί να αναδειχθεί η κυρίαρχη περιφερειακή δύναμη στην Α. Μεσόγειο.

5 Συμπεράσματα – Προτάσεις

5.1 Ανασκόπηση

Στο προηγούμενο κεφάλαιο ολοκληρώσαμε την καταγραφή των στοιχείων και απαντήσαμε στα τρία επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα, συσχετίζοντας τα αποτελέσματα της έρευνας με το θεωρητικό πλαίσιο. Συγκεκριμένα, καταδείξαμε ότι η Τουρκία αποτελεί τη δεδομένη χρονική στιγμή τη σημαντικότερη δύναμη στην Α. Μεσόγειο. Ενισχύει ποικιλοτρόπως και αδιάλειπτα τις δυνατότητές της και εφαρμόζει μία αναθεωρητική πολιτική, με απώτερο στόχο να καταστεί μία μεγάλη ναυτική δύναμη με παγκόσμια επιρροή. Όλες οι ενέργειές της αποσκοπούν στην προώθηση των συμφερόντων της, χωρίς να την ενδιαφέρει εάν καταπατά βασικές αρχές του Διεθνούς Δικαίου, καθώς και οι αντιδράσεις από τρίτα μέρη. Αυτά τα στοιχεία την καθιστούν άκρως αναθεωρητική και επικίνδυνη για τη σταθερότητα στην ευρύτερη περιοχή. Στη συνέχεια, εντοπίσαμε τα σημαντικότερα προβλήματα/προκλήσεις που θα πρέπει να αντιμετωπίσει η Ελλάδα για να μπορέσει να σταθεί εμπόδιο με αξιώσεις στις βλέψεις της Άγκυρας. Το δημογραφικό πρόβλημα, η οικονομική και πολιτική κατάσταση μαζί με την γενικότερη κατάσταση των Ενόπλων Δυνάμεών της αποτελούν τα σημαντικότερα εσωτερικά ζητήματα. Αντίστοιχα, οι σημαντικότερες προκλήσεις προερχόμενες από το εξωτερικό είναι οι αναταράξεις που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή της Μεσογείου και πέριξ αυτής, οι οποίες έχουν παγκόσμιο αντίκτυπο. Επίσης, η προσπάθεια εκπλήρωσης των υποχρεώσεών της στο πλαίσιο οργανισμών και συμμαχιών προσθέτει ένα ακόμη βάρος στην ήδη πιεσμένη ελληνική οικονομία. Τέλος, η σημαντικότερη εξωτερική πρόκληση για τη χώρα είναι η ίδια η Τουρκία και η επεκτατική και αναθεωρητική πολιτική της. Στη συνέχεια, έχοντας αναγνωρίσει τις προκλήσεις, καταγράψαμε την στρατηγική που εφαρμόζει η Αθήνα, αναφορικά με την εσωτερική και εξωτερική της ενδυνάμωση. Παρατηρείται προσπάθεια ανάπτυξης της οικονομίας και των αμυντικών δυνατοτήτων της. Επιπλέον, παρατηρείται έντονη κινητικότητα και προσπάθεια να συνάψει και βελτιώσει τις σχέσεις και τη συνεργασία στον αμυντικό και οικονομικό τομέα με τρίτες χώρες,

προκειμένου να βελτιώσει την ισχύ και επιρροή της. Έχοντας απαντήσει και στα τρία επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα, θα επιδιώξουμε στην επόμενη ενότητα να απαντήσουμε στο κύριο ερευνητικό ερώτημα.

5.2 Συμπέρασμα

Σε αυτό το σημείο θα θυμίσουμε ποιο είναι το κύριο ερευνητικό ερώτημα της διατριβής, το οποίο είναι να αναγνωρίσουμε εάν η Ελλάδα μπορεί να αναδειχθεί η νέα κυρίαρχη περιφερειακή δύναμη στην Α. Μεσόγειο. Αυτό φυσικά συνεπάγεται να λάβει τα ηνία από την Τουρκία. Με δεδομένο τα οικονομικά, πληθυσμιακά και στρατιωτικά μεγέθη των δύο χωρών, κάτι τέτοιο δεν δύναται να πραγματοποιηθεί στο άμεσο μέλλον. Επίσης, η Άγκυρα, έχοντας σχεδιάσει έναν πολύ φιλόδοξο εξοπλιστικό προγραμματισμό, προκειμένου να μπορέσει να κάνει πραγματικότητα τον, επίσης πολύ φιλόδοξο, μακροπρόθεσμο στρατηγικό σχεδιασμό της, έχει εισέλθει σε μία φάση ποιοτικής και ποσοτικής αναβάθμισης βασικών στοιχείων που συνθέτουν το συνολικό επίπεδο ισχύος της. Η οικονομία της είναι αρκετά αναπτυγμένη, παρόλο που αντιμετωπίζει μείζονα προβλήματα λόγω πληθωρισμού και υποτίμησης της τουρκικής λίρας. Έχει επενδύσει στη βαριά βιομηχανία και την υψηλή τεχνολογία. Αποτελεί ένα ισχυρό διαμετακομιστικό κέντρο ενέργειας με την προοπτική να γίνει παραγωγός ενέργειας. Έχει βελτιώσει αισθητά τις σχέσεις της με τη Ρωσία. Αυξάνει τις επιχειρησιακές δυνατότητες των ενόπλων δυνάμεων και έχει επιτύχει ένα υψηλό ποσοστό αυτάρκειας στον αμυντικό τομέα. Όλα αυτά της δίνουν μία δυναμική, που τουλάχιστον στο άμεσα ορατό μέλλον, θα την βοηθήσουν να παραμείνει ο ισχυρότερος δρών στην περιοχή.

Η Ελλάδα από την πλευρά της, έχοντας αφυπνιστεί μετά τα γεγονότα του 2020, έχει πάρει στα σοβαρά την απειλή που αποτελεί η Τουρκία και η υψηλή στρατηγική της για την εθνική ασφάλεια. Έχει λάβει μέτρα για να ενισχύσει την οικονομία της, τα οποία έχουν ξεκινήσει να αποδίδουν καρπούς, χωρίς ωστόσο το ΑΕΠ της να αγγίζει τα προ της κρίσης επίπεδα. Επίσης, έχει εξαγγείλει ένα μεγάλο για τα ελληνικά δεδομένα εξοπλιστικό πρόγραμμα, με σκοπό να μπορεί να

αναχαιτίσει τις τουρκικές επιδιώξεις. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα στοχεύει στη διατήρηση ή και επαύξηση της ποιοτικής υπεροχής σε ορισμένους τομείς. Η χώρα δεν πρέπει να μπει σε μια εξοπλιστική κούρσα με σκοπό να ανατρέψει την ποσοτική υπεροχή της Τουρκίας, καθώς κάτι τέτοιο θα έβαζε ταφόπλακα στην οικονομία. Αυτό φαίνεται ότι το έχει αναγνωρίσει και το εξοπλιστικό πρόγραμμα είναι αρκετά επικεντρωμένο σε συγκεκριμένες ενέργειες και μέσα. Ταυτόχρονα έχει συνάψει σημαντικές εμπορικές συμφωνίες και συμμαχίες με τα άλλα δύο ισχυρά κράτη της Α. Μεσογείου, το Ισραήλ και την Αίγυπτο, καθώς και την Κύπρο, αποτελώντας έτσι έναν κραταιό συνασπισμό, ικανό να κρατήσει περιορισμένες τις τουρκικές αιτιάσεις. Οι σχέσεις της με τις ΗΠΑ και τη Γαλλία βρίσκονται σε εξαιρετικά υψηλό επίπεδο. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η Ελλάδα έχει προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για να επιτύχει την εσωτερική και εξωτερική ενδυνάμωση και να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της Τουρκίας, διασφαλίζοντας τα εθνικά της συμφέροντα.

Συνοψίζοντας, δεν φαίνεται πιθανό για την Ελλάδα να μπορέσει να αναδειχθεί η ισχυρότερη περιφερειακή δύναμη στην Α. Μεσόγειο, αλλά διαθέτει όλες τις δυνατότητες να αντιμετωπίσει μία πιθανή μελλοντική απειλή εκ μέρους της Τουρκίας, εμποδίζοντας την αλλαγή του status quo από την αναθεωρητική στρατηγική και πρακτική της. Πρέπει να τονιστεί, όμως, ότι αυτός ο ανταγωνισμός είναι μαραθώνιος και όχι αγώνας ταχύτητας. Ενισχυμένος πιθανόν να προκύψει αυτός που θα μπορέσει σε βάθος χρόνου να επιμείνει στον αρχικό σχεδιασμό του και τον φέρει τελικά εις πέρας, αρχικά τον οικονομικό και στη συνέχεια τον εξοπλιστικό. Για να μπορεί η Αθήνα να ατενίζει το μέλλον με αισιοδοξία, δεν θα πρέπει να ξαναπέσει σε λήθαργο, όπως έχει παρατηρηθεί συχνά στο παρελθόν.

5.3 Προτάσεις

Παρακάτω θα παραθέσω ορισμένες προτάσεις που πιστεύω ότι, εάν υλοποιούνταν, θα βοηθούσαν το κράτος να αναλάβει τα ηνία. Η οικονομία είναι ο σημαντικότερος τομέας που πρέπει να αναπτυχθεί, καθώς αυτός χρηματοδοτεί

όλες τις υπόλοιπες ενέργειες. Γίνονται ενέργειες να αυξηθούν οι χώρες προέλευσης της εισαγόμενης ενέργειας, για να αντιμετωπιστεί το ενεργειακό μονοπώλιο και να μειωθεί το κόστος των πρώτων υλών. Ωστόσο, η Ελλάδα πρέπει να επενδύσει στην έρευνα για υδρογονάνθρακες στην επικράτειά της, έτσι ώστε να καταστεί παραγωγός, εφόσον τα αποτελέσματα των ερευνών είναι ενθαρρυντικά. Ταυτόχρονα, πρέπει να εκκινήσει την βαριά βιομηχανία και να αναπτύξει εκ νέου την αμυντική ενώ παράλληλα να γίνουν οι αναγκαίες επενδύσεις στην έρευνα και καινοτομία. Αυτά θα δώσουν ένα τεχνολογικό πλεονέκτημα, θα τροφοδοτήσει το στράτευμα με νέους εξοπλισμούς, θα εφοδιάζεται αδιάκοπα, μη εξαρτώμενο από ξένες επιχειρήσεις. Σε περίπτωση εξαγωγών θα αποφέρει σημαντικά οφέλη στην οικονομία. Ας ελπίσουμε οι πολιτικές δηλώσεις σχετικά με τα προαναφερθέντα να μην είναι για τα μάτια του κόσμου, αλλά πραγματικές. Επίσης, όλες οι κυβερνήσεις πρέπει να κάνουν ό,τι περνάει από το χέρι τους για να μετατρέψουν την προβλεπόμενη μείωση του πληθυσμού σε αύξηση. Αυτό απαιτεί συνδυασμένες και διαρκείς ενέργειες που εξαρτώνται από την κατάσταση της οικονομίας. Πρέπει να αυξηθούν οι μισθοί, να χορηγηθούν επιδόματα ή και φορολογικές διευκολύνσεις στις πολύτεκνες οικογένειες. Είναι αναγκαία η καταπολέμηση της ακρίβειας και του πληθωρισμού. Ο μακρόπνοος σχεδιασμός εξωτερικής πολιτικής και η υλοποίηση αυτής πρέπει να αποτελούν μια σταθερά και να μην αλλάζουν αναλόγως των κυβερνήσεων. Τέλος, η προσπάθεια ενίσχυσης των ενόπλων δυνάμεων είναι αναντίρρητη ανάγκη και να έχει συνέχεια. Δεν πρέπει να εγκαταλειφθεί αυτή η προσπάθεια, διότι οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούν το μέσο που θα προστατέψουν τα ελληνικά συμφέροντα και θα εμποδίσουν την Τουρκία να πραγματοποιήσει τις επιδιώξεις της. Επιπλέον, πρέπει να επενδύσει στην επαύξηση της καταστρεπτικής ικανότητας του στρατεύματος. Με αυτό τον όρο εννοώ τη δυνατότητα να επιφέρει μαζικό καταστροφικό πλήγμα σε τόπο και χρόνο της επιλογής της, ακόμη και βαθιά μέσα στο έδαφος της Μικράς Ασίας. Αυτό μπορεί να υλοποιηθεί είτε με τη χρήση βαλλιστικών πυραύλων είτε στρατηγικών όπλων εκτοξευμένων από πλατφόρμες οπλικών συστημάτων, όπως αεροσκάφη, πλοία ή πολλαπλούς εκτοξευτές πυραύλων ή drone. Η πρόκληση μαζικών απωλειών σε μέσα του εχθρού έχει διττό ρόλο. Ο πρώτος είναι το κόστος της απώλειας με την

απότομη μείωση των επιχειρησιακών δυνατοτήτων του αντιπάλου και ο δεύτερος είναι ο χρόνος και το κόστος κατασκευής του εκ νέου. Σε μία τέτοια περίπτωση η τουρκική ηγεσία θα σκεφτεί διπλά εάν θα προβεί σε ανατρεπτικές ενέργειες της υπάρχουσας τάξης. Η Αθήνα ορθά επιδιώκει την εξωτερική της ενδυνάμωση με τη σύναψη συμμαχιών, αλλά δεν πρέπει να επαναπαύεται, καθώς, ανεξαρτήτως συμμάχων, ουδείς γνωρίζει εάν θα βοηθήσουν την κρίσιμη στιγμή. Η Ελλάδα πρέπει πρωτίστως να βασίζεται στις δυνάμεις της.

Τα μεγέθη της Τουρκίας δεν πρέπει να μας φοβίζουν, αρκεί η στρατηγική της Ελλάδας να βασίζεται σε σταθερές βάσεις. Επίσης, δεν πρέπει να πιέσουμε τον κρατικό μηχανισμό για να αποδώσει τα βέλτιστα αποτελέσματα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Φίλιππος ο Β΄ έχτιζε το κράτος του επί δύο δεκαετίες προτού γίνει η ηγέτιδα δύναμη στην Ελλάδα (Hammond and Griffith, 2007). Η υπομονή είναι μεγάλη αρετή και δίνει το πλεονέκτημα έναντι ενός ανυπόμονου αντιπάλου. Ο Μέγας Αλέξανδρος όταν εισέβαλε στην Περσική αυτοκρατορία διέθετε μηδαμινή στρατιωτική και οικονομική δύναμη συγκριτικά με τον εχθρό του (Fuller, 2004). Παρόλα αυτά θριάμβευσε απέναντι στην ισχυρότερη δύναμη της εποχής του. Η εσωτερική και εξωτερική ενδυνάμωση της χώρας και ιδιαίτερα η σκληρή στρατιωτική ισχύς, θα της δώσουν τη δυνατότητα να θέσει κόκκινες γραμμές απέναντι στον αναθεωρητισμό της Άγκυρας, τις οποίες θα πρέπει να τηρεί και υποστηρίζει για λόγους αξιοπιστίας. Επίσης, η Ελλάδα θα πρέπει να αποκτήσει ένα πιο επιθετικό χαρακτήρα κατά τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων της. Η εκτέλεση ενός προληπτικού χτυπήματος ενάντια στην Τουρκία με τη δυνατότητα πρόκλησης μαζικών απωλειών σε καίριες δυνατότητες και μέσα, πρέπει να ενταχθεί στον στρατηγικό σχεδιασμό της. Η επίθεση θα δώσει στην Ελλάδα τη δυνατότητα να επιλέξει τον τόπο και χρόνο μιας πιθανής σύγκρουσης, προσδίδοντας στην Αθήνα την πρωτοβουλία των κινήσεων και θα εμποδίσει την Τουρκία να μεγαλώσει την ψαλίδα στη διαφορά ισχύος. Η δυνατότητα αυτή ίσως αποτελεί τη σημαντικότερη δικλείδα ασφαλείας για την Ελλάδα απέναντι στην προκλητικότητα της Τουρκίας.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αμυντική Βίβλος 2023-2024, 2023, *Ισοζύγιο Ένοπλης Ισχύος*

Γαρουφαλής, Δ, 2003, *Περσικοί Πόλεμοι 490 – 479 π.Χ.*, Αθήνα: Περισκόπιο

Διακήρυξη των Αθηνών, 2023, *Περί Σχέσεων Φιλίας και Καλής Γειτονίας*

Ηρακλείδης Α, 2015, *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική*, Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράματα και Βοηθήματα.

Ζαφειρόπουλος, Κ, 2015, *Πως Γίνεται μία Επιστημονική Εργασία, Επιστημονική Έρευνα και Συγγραφή Εργασιών*, Αθήνα: Κριτική

Κολιόπουλος, Κ, 2008, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Αθήνα: Ποιότητα.

Κολοβός, Α, 2020, *Κρίση στον Έβρο: Η Ολιστική Προσέγγιση και οι Προκλήσεις για Ολοκληρωμένη Δράση*, ΕΛΙΑΜΕΠ

Κουσκουβέλης, Η, 2005, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Ποιότητα.

Κωτούλας, Ι, 2004, *Πελοποννησιακός Πόλεμος, Το Λυκόφως της Κλασικής Ελλάδας*, Αθήνα: Περισκόπιο

Μεζαρτάσογλου, Δ, Σταμπολής, Κ και Χατζηβασιελιάδης, Ι, 2019, *Ο Ελληνικός Ενεργειακός Τομέας – Ετήσια Έκθεση 2019*, Αθήνα: Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης

Νταβούτογλου, Α, 2010, *Το στρατηγικό βάθος, Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας, (μτφρ.) Ραπτόπουλος, Ν*, Αθήνα: Ποιότητα

Μαρής, Γ και Φλούρος, Φ, 2021, *The Green Deal, National Energy and Climate Plans in Europe: Member States' Compliance and Strategies*, <https://doi.org/10.3390/admsci11030075>

Μαργαρίτης, Γ, 2015, *Η Γαλλική Επανάσταση και οι Ναπολεόντειοι Πόλεμοι (1789-1815)*, Αθήνα: Κάλλιπος

Μεζαρτάσογλου, Δ, Σταμπολής, Κ και Χατζηβασιελιάδης, Ι, 2019, *Ο Ελληνικός Ενεργειακός Τομέας – Ετήσια Έκθεση 2019*, Αθήνα: Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης

Μπαλούρδος, Δ, 1997, *Δημογραφική μετάβαση και δημογραφικό πρόβλημα της Ελλάδας: θεωρητικοί και μεθοδολογικοί προβληματισμοί*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

NATO, 1949, *Καταστατικός Χάρτης*

Παούνης, Ν, 2018, *Το Τουρκικό Εξοπλιστικό Πρόγραμμα*, ΕΛΙΑΜΕΠ

Πλατιάς, Α, 1997, *Οι Ημερίδες του ΙΣΤΑΜΕ*, Αθήνα: ΙΣΤΑΜΕ

Πουλοπούλου, Η, 1983, *Δημογραφική γήρανση στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Στουρνάρας, Γ, 2020, *Διδάγματα από την ελληνική οικονομική κρίση, οι προκλήσεις και οι ευκαιρίες για το μέλλον*, Ομιλία του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη

Συρίγος, Α, 2022, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, 6η Έκδοση*, Αθήνα: Πατάκη

Τρικούπης, Σ, 1993, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης (Τόμος Δεύτερος)*, Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη

Φλούρος, Φ, 2022, *Energy Security in the Eastern Mediterranean Region*, Αθήνα: Palgrave Macmillan

Χαροκόπος, Μ., 2020, *Ενεργειακή Διπλωματία*, Αθήνα: Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης & Αυτοδιοίκησης

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Areteos, E, 2020, *Mavi Vatan and Forward Defense*, Turkish Desk of the Diplomatic Academy

Asbridge, T, 2010, *The Crusades: The authoritative history of the War of the Holy Land*, New York: Harper Collins Publishers

Balzacq, T and Dombrowski, P and Reich, S, 2019, *Comparative Grand Strategy, A Framework and Cases*, Oxford: Oxford University Press

Baylis, J, Smith, S and Ownes, P, 2013, *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής, Μια Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις, 5^η έκδοση*, Μεταφρασμένο από την Αγγλική Γλώσσα από Ψευτελή Ελένη και Κοτσυφού Ελένη, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο

Bell, P and Gilbert, M, 2017, *The World since 1945, An International History, 2nd Edition*, London, New York: Bloomsbury Academic

Blondheim, M, Ulusoy, K and Στεργίου, Α, 2019, *Γεωπολιτική και ενέργεια στην Ανατολική Μεσόγειο*, Κλειδάριθμος: Αθήνα

Creswell, J and Creswell, D, 2019, *Σχεδιασμός Έρευνας, Προσεγγίσεις Ποιοτικών, Ποσοτικών και Μεικτών Μεθόδων*, Μεταφρασμένο από την Αγγλική Γλώσσα από Φωτεινή Βενετσάνου, Αθήνα: Προπομπός

Destradi, S, 2008, *Empire, Hegemony and Leadership: Developing a Research Framework for the Study of Regional Powers*, German Institute of Global and Area Studies

Frazier, D and Stewart – Ingersoll, R, 2010, *Regional Powers and Security: A framework for understanding order within regional complexes*, SAGE, European Journal of International Relations

Ferguson, N, 2008, *Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Στρατιωτική, Διπλωματική, Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία 1914-1918*, Μεταφρασμένο από την Αγγλική Γλώσσα από την Χαγιέρ Καρολίνα, Αθήνα: Ιωλκός

Fuller, J, 2004, *Η Ιδιοφυής Στρατηγική του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, Β΄ Έκδοση, Μεταφρασμένο από την Αγγλική Γλώσσα από τον Κολιόπουλο Κωνσταντίνο, Αθήνα: Ποιότητα

Hammond, N and Griffith, G, 2007, *Ιστορία της Μακεδονίας*, Μεταφρασμένο από την Αγγλική Γλώσσα από την Μαρία Χαλκιοπούλου, Μάλλιαρης Παιδεία

Hazbun, W, 2018, *Regional Powers and the Production of Insecurity in the Middle East*, Menara Working Papers

Herzog, C, 2012, *Οι Αραβοϊσραηλινοί Πόλεμοι, Η Αραβοισραηλινή διένεξη από το 1948 μέχρι σήμερα*, Μεταφρασμένο από την Αγγλική Γλώσσα από τον Λιναίο Μάρκελλο, Αθήνα: Λιναίος

Haldon, J, 2004, *The Byzantine Wars*, Αθήνα: Εκδόσεις Τουρίκης

Heywood, A, 2013, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, Μεταφρασμένο από την Αγγλική Γλώσσα από τους Φραγκονικόπουλο Χρήστο και Προέδρου Φίλιππο, Αθήνα: Κριτική

Hough, P and Malik, S and Moran, A and Pilbeam, B, 2015, *International Security Studies, Theory and Practice*, Abingdon: Routledge

Machiavelli, N, 2010, *Ο ηγεμόνας*, Μεταφρασμένο από την Αγγλική Γλώσσα από την Καραχάλιου Ζωή, Αθήνα: Ελευθεροτυπία

Mavi Vatan, 2018, Turkish Desk of the Diplomatic Academy

Nolte, D, 2010, *How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics*, Review of International Studies

Rostovtzeff, M, 2010, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, Μεταφρασμένο από την Αγγλική Γλώσσα από τον Καλφόγλου Βασίλειο, Αθήνα: Παπαζήσης

Stewart – Ingersoll, R and Frazier, D, 2012, *Regional Power and Security Orders, A Theoretical Framework*, New York: Routledge

UN Convention on the Law of the Sea, 1982, Montego Bay

Waltz, Kenneth, 1979, *Theory of International Politics*, Waveland Press

Πηγές από το Διαδίκτυο

ΑΘΕ-ΜΠΕ, 2021, *Ερντογάν: Η Αγκυρα είναι έτοιμη να μεσολαβήσει ανάμεσα στην Ουκρανία και τη Ρωσία*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.amna.gr/anarussia/article/604787/Erntogan-I-Agkura-einai-etoimi-na-mesolabisei-anamesa-stin-Oukrania-kai-ti-Rosia>) (Πρόσβαση στις 23 Απριλίου 2024)

ΓΕΕΘΑ, 2024, *Αποστολές σε Εξέλιξη*, (διαθέσιμο στο url: <https://geetha.mil.gr/epixeiriseis-kai-apostoles/apostoles-se-exelixi/>) (Πρόσβαση στις 29 Απριλίου 2024)

ΔΕΠΑ Διεθνών Έργων, 2020, *Διασυνδεδημένος Αγωγός Eastern Mediterranean Pipeline (EastMed)*, (διαθέσιμο στο url: <https://depa-int.gr/eastern-mediterranean-pipeline/>) (Πρόσβαση στις 27 Απριλίου 2024)

Έθνος, 2021, *Ελλάς Γαλλία Συμμαχία: Τα νέα δεδομένα στη Μεσόγειο και το μήνυμα σε Τουρκία*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.ethnos.gr/Politics/article/176009/ellagalliasymmaxiataneadedomena-sthmesogeiokaitomhnymasetoyrkia>) (Πρόσβαση στις 28 Απριλίου 2024)

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, 2019, *Το Ζήτημα του Ονόματος της Βόρειας Μακεδονίας*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.mfa.gr/to-zetema-tou-onomatos-tes-boreias-makedonias/>) (Πρόσβαση στις 27 Απριλίου 2024)

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, 2023, *Πολιτικές Σχέσεις με ΗΠΑ*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.mfa.gr/dimereis-sheseis-tis-ellados/usa/politikes-skheseis.html>) (Πρόσβαση στις 29 Απριλίου 2024)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020, *Εξωτερικές υποθέσεις και πολιτική ασφάλειας*, (διαθέσιμο στο url: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_el) (Πρόσβαση στις 29 Απριλίου 2024)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2024, *Ρόλος της G20*, (διαθέσιμο στο url: https://agriculture.ec.europa.eu/international/international-cooperation/international-organisations/g20_el) (Πρόσβαση στις 23 Απριλίου 2024)

Η Καθημερινή, 2019, *Μνημόνιο Τουρκίας με Λιβύη*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.kathimerini.gr/politics/1053976/mnimonio-toyrkias-me-livyi/>) (Πρόσβαση στις 16 Απριλίου 2024)

Η Καθημερινή, 2020, *Ανάλυση: Η οριοθέτηση ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.kathimerini.gr/society/1082532/analysis-i-oriothetisi-aoz-metaxy-elladas-kai-italias/>) (Πρόσβαση στις 30 Απριλίου 2024)

Η Καθημερινή, 2021, *Το χρονικό της ρήξης Τουρκίας – ΗΠΑ για τους S 400*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.kathimerini.gr/world/561520807/to-chroniko-tis-rixis-toyrkias-ipa-gia-toys-s-400/>) (Πρόσβαση στις 23 Απριλίου 2024)

Η Καθημερινή, 2022, *Τα Rafale και η ισορροπία δυνάμεων στο Αιγαίο*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.kathimerini.gr/politics/foreign-policy/561681280/ta-rafale-kai-i-isorropia-dynameon-sto-aigaio/>) (Πρόσβαση στις 23 Απριλίου 2024)

Η Καθημερινή, 2023, *2023: Ένας πόλεμος συνεχίστηκε και ακόμα ένας ξεκίνησε*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.kathimerini.gr/world/562805632/2023-enas-polemos-synechistike-kai-akoma-enas-xekinise/>) (Πρόσβαση στις 26 Απριλίου 2024)

Η Ναυτεμπορική, 2018, *Η «άνθηση» της Made in Turkey πολεμικής βιομηχανίας*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.naftemporiki.gr/kosmos/988710/i-anthisi-tis-made-in-turkey-polemikis-viomichanias/>) (Πρόσβαση στις 23 Απριλίου 2024)

Η Ναυτεμπορική, 2024, *Τουρκία: Συνάντηση Φιντάν με τον ηγέτη της Χαμάς*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.naftemporiki.gr/kosmos/1641733/toyrkia-synantisi-fintan-me-ton-igeti-tis-chamas/>) (Πρόσβαση στις 17 Απριλίου 2024)

Η Ναυτεμπορική, 2024, *Τουρκία: Στο 65% έκλεισε τη χρονιά ο πληθωρισμός*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.naftemporiki.gr/finance/world/1559990/toyrkia-sto-65-ekleise-ti-chronia-o-plithorismos/>) (Πρόσβαση στις 15 Φεβρουαρίου 2024)

Οικονομικός Ταχυδρόμος, 2023, *Τουρκία: Νέα υποτίμηση για την τουρκική λίρα*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.ot.gr/2023/07/18/agores/synallagma/tourkia-nea-ypotimisi-gia-tin-tourkiki-lira/>) (Πρόσβαση στις 12 Φεβρουαρίου 2024)

Πτήση, 2023, *Ελληνικός αμυντικός προϋπολογισμός για το 2024 – μια πρώτη ματιά*, (διαθέσιμο στο url: https://flight.com.gr/ellinikos-amintikos-proipologismos-2024-proti-matia/#goog_rewarded) (Πρόσβαση στις 30 Απριλίου 2024)

Ροζολής, Α, 2024, *Αναγκαίος ο εκσυγχρονισμός και η ανάπτυξη της αμυντικής βιομηχανίας*, (διαθέσιμο στο url: https://www.businessdaily.gr/apopseis/110639_anagkaios-o-eksyghronismos-kai-i-anaptyxi-tis-amyntikis-biomihantias) (Πρόσβαση στις 28 Απριλίου 2024)

PIK News, 2024, *Η Τουρκία προχωρεί σε νέες έρευνες στην κυπριακή ΑΟΖ*, (διαθέσιμο στο url: <https://news.rik.cy/article/2024/3/2/e-tourkia-prokhorei-se-nees-ereunes-sten-kupriake-aoz/>) (Πρόσβαση στις 21 Απριλίου 2024)

Τα Νέα, 2011, *Μείωση 11% στις αμυντικές δαπάνες μέσα στο 2010*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.tanea.gr/2011/04/12/greece/meiws-11-stis-amyntikes-dapanes-mesa-sto-2010/>) (Πρόσβαση στις 26 Απριλίου 2024)

Τα Νέα, 2024, *3D έρευνες για κοιτάσματα νοτιοδυτικά της Κρήτης*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.tanea.gr/2024/02/27/greece/3d-ereynes-gia-koitasmata-notiodytika-tis-kritis-cr-online/>) (Πρόσβαση στις 30 Απριλίου 2024)

Το Βήμα, 2022, *Τουρκολιβυκό μνημόνιο: Τι προβλέπει – Οι στόχοι Ερντογάν*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.tovima.gr/2022/10/04/politics/tourkolivyko-mnimonio-ti-provlepei-oi-stoxoi-erntogan/>) (Πρόσβαση στις 21 Απριλίου 2024)

Φίλης, Κ, 2023, *Η ρήξη του Ισραήλ με την Τουρκία και πως ανατρέπει τις ισορροπίες στην περιοχή*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.liberal.gr/diethni-themata/k-filis-i-rixi->

[israil-toyrkias-kai-i-anatropi-ton-perifereiakon-isorropion](#)), (Πρόσβαση στις 22 Απριλίου 2024)

African Business, 2024, *The Ankara Consensus: How Turkey is boosting influence in rising Africa* (διαθέσιμο στο url: <https://african.business/2024/02/politics/the-ankara-consensus-how-turkey-is-boosting-influence-in-rising-africa>) (Πρόσβαση στις 15 Μαρτίου 2024)

Capital, 2020, *Η πειρατική στρατηγική της Τουρκίας στην κυπριακή ΑΟΖ*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.capital.gr/diethni/3485314/i-peiratiki-stratigiki-tis-tourkias-stin-kupriaki-aoz/>) (Πρόσβαση στις 16 Απριλίου 2024)

CNN, 2020, *Αναρτήθηκε σε χρόνο ρεκόρ στον ΟΗΕ η συμφωνία Ελλάδας – Αιγύπτου για την ΑΟΖ*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.cnn.gr/politiki/story/248040/anartithike-ston-ohe-i-symfonia-elladas-aigyptoy-gia-tin-aoz-se-xrono-rekor>) (Πρόσβαση στις 30 Απριλίου 2024)

CNN, 2024, *Συμφωνία «σταθμός» Ευρώπης - Αιγύπτου: Το μεταναστευτικό, η ενέργεια και τα οφέλη για την Ελλάδα*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.cnn.gr/politiki/story/410584/symfonia-stathmos-evropis-aigyptou-to-metanasteftiko-i-energeia-kai-ta-ofeli-gia-tin-ellada>) (Πρόσβαση στις 12 Απριλίου 2024)

DW, 2023, *Κύπρος-Ελλάδα-Ισραήλ ενωμένες για την ενέργεια*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.dw.com/el/%CE%BA%CF%8D%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%82-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1-%CE%B9%CF%83%CF%81%CE%B1%CE%AE%CE%BB-%CE%B5%CE%BD%CF%89%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BD%CE%AD%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1/a-66713754>) (Πρόσβαση στις 30 Απριλίου 2024)

Euronews, 2020, *Το καλοκαίρι της υψηλής έντασης στην Ανατολική Μεσόγειο*, (διαθέσιμο στο url: <https://gr.euronews.com/2020/08/26/to-kalokairi-tis-icilis-entasis-stin-anatoliki-mesogeio>) (Πρόσβαση στις 15 Μαρτίου 2024)

Euronews, 2022, *Ανασκόπηση 2022: Εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία* (διαθέσιμο στο url: <https://gr.euronews.com/2022/12/19/anaskopisi-2022-eisbolitis-rosias-stin-oukrania>) (Πρόσβαση στις 26 Απριλίου 2024)

Geostratigika, 2024, *Η Τουρκία τρέχει μεγάλο πρόγραμμα ναυπήγησης φρεγατών και υποβρυχίων*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.geostratigika.gr/ellinotourkika/i-tourkia-trechi-megalo-programma-nafpigisis-fregaton-ke-ipovrichion/>) (Πρόσβαση στις 21 Απριλίου 2024)

leidiseis, 2023, *Αυτός είναι ο στρατός του Ισραήλ*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.leidiseis.gr/kosmos/218031/aftos-einai-o-stratos-tou-israil-zalizei-i-xrimatodotisi-pou-lamvanei-apo-tis-ipa>) (Πρόσβαση στις 22 Απριλίου 2024)

In, 2023, *Τουρκία: Η εντυπωσιακή διείσδυση στην Αφρική*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.in.gr/2023/06/06/world/tourkia-h-entyposiaki-dieisdysi-stin-afriki-presveies-pou-ksefytronoun-san-manitaria/>) (Πρόσβαση στις 12 Απριλίου 2024)

In, 2024, *Τουρκία: Αποχωρεί από τη Συνθήκη για τις Συμβατικές Ένοπλες Δυνάμεις στην Ευρώπη (CFE)*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.in.gr/2024/04/05/world/tourkia-apoxorei-apo-ti-synthiki-gia-tis-symvatikes-enoples-dynameis-stin-eyropi-cfe/>) (Πρόσβαση στις 17 Μαρτίου 2024)

New America, 2020, *World of Drones*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.newamerica.org/future-security/reports/world-drones/>) (Πρόσβαση στις 22 Απριλίου 2024)

Offline Post, 2024, *Η διπλωματική εμπλοκή της Τουρκίας στην Αφρική*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.offlinepost.gr/2024/03/28/h-diplwmatikh-emplokh-ths-turkias-sthn-afrikh/>) (Πρόσβαση στις 16 Απριλίου 2024)

Powergame, 2023, *Τουρκία: Ο πυρηνικός σταθμός σε Ανατολική Θράκη και η στάση της Αθήνας*, (διαθέσιμο στο url: <https://www.powergame.gr/green-power/564751/tourkia-o-pyrinikos-stathmos-se-anatoliki-thraki-kai-i-stasi-tis-athinas/>) (Πρόσβαση στις 02 Μαρτίου 2024)

SLpress, 2024, *Η Τουρκία σχεδιάζει 100% δικό της σύγχρονο αεροπλανοφόρο*,
(διαθέσιμο στο url: <https://slpress.gr/amyna/i-tourkia-sxediazei-100-diko-tis-sigxrono-aeroplanoforo/>) (Πρόσβαση στις 01 Μαΐου 2024)

<https://data.worldbank.org> (a) (διαθέσιμο στο url:
<https://data.worldbank.org/?locations=Z7>) (Πρόσβαση στις 30 Απριλίου 2024)

<https://data.worldbank.org> (b) (διαθέσιμο στο url:
<https://data.worldbank.org/country/greece>) (Πρόσβαση στις 30 Απριλίου 2024)

<https://populstat.info> (διαθέσιμο στο url: <http://populstat.info/world.html>)
(Πρόσβαση στις 30 Απριλίου 2024)

<https://globalfirepower.com> (διαθέσιμο στο url:
<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>) (Πρόσβαση στις 30
Απριλίου 2024)